

तैत्तिरीय
आरण्यकम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.

See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

FOR PERSONAL USE ONLY
NOT FOR COMMERCIAL PRINTING/DISTRIBUTION

अनुक्रमणिका

तैत्तिरीय आरण्यकम्

1

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	21
तृतीयः प्रश्नः	29
चतुर्थः प्रश्नः	37
पञ्चमः प्रश्नः	52
षष्ठः प्रश्नः	69
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	77
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	81
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	84
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	87

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्

109

प्रथमः प्रश्नः	109
द्वितीयः प्रश्नः	116
तृतीयः प्रश्नः	125

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टु-
वाꣳसंस्तूयामि। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा
विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसंस्तूयामि।
व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः।
स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः।
अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः।
देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्रीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः
पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्नमपं चावर्तिम्। अपदेवीरितो
हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत।
शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्यौम
सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते।
सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्।
नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षर्याथस्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निर्वर्तते। एवं नानासंमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरश्च श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समव्यञ्जितम्। सतैः सवैः संमाविष्टः। ऊरुः
सन्न निर्वर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्त्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकं हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सतैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्येषा भवति। शुक्रं तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्थ्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकृज्जानां सप्तथमाहुरेकजम्। षड्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याजं सखिविदं सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदी शृणोत्यलकं शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विनंनादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिंशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीं सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासांसि। आदित्यानां निबोधत। संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददातु सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्वाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंश्यन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत।

क॒न॒का॒भानि॑ वा॒सा॒सि॒। अ॒ह॒तानि॑ नि॒बोध॑त। अ॒न्नम॑श्री॒तं मृ॒ज्मी॒त। अ॒हं वो॑ जी॒व॒न॒प्रदः॑।
ए॒ता वा॒चः प्र॑यु॒ज्यन्ते॑। श॒र॒द्य॒त्रोप॑दृश्य॒ते॥१२॥

अभिधू॒न्वन्तोऽभि॑घ्नन्त इ॒व। वा॒तव॑न्तो म॒रु॒द्र॒णाः। अ॒मु॒तो जे॒तुमि॑षु॒मुख॑मि॒व। स॒न्नद्धाः
स॒ह द॑दृ॒शे ह॒। अ॒प॒ध्वस्ते॑र्व॒स्तिव॑र्णे॒रि॒व। वि॒शि॒खासः॑ क॒प॒र्दिनः॑। अ॒क्रु॒द्धस्य॑ यो॒ध्स्य॑मा॒न॒स्य।
क्रु॒द्धस्यै॒व लोहि॑नी। हे॒म॒तश्च॑क्षु॒षी वि॑द्यात्। अ॒क्ष॒णयोः॑ क्षि॒प॒णो॒रि॒व॥१३॥

दु॒र्भिक्षं॑ दे॒वल॑ो॒केषु॑। म॒नूना॑मु॒दकं॑ गृ॒हे। ए॒ता वा॒चः प्र॑व॒दन्तीः॑। वै॒द्युतो॑ या॒न्ति शै॑शि॒रीः। ता
अ॒ग्निः प॑व॒मना॒ अन्वै॑क्ष॒त। इ॒ह जी॑वि॒काम॑प॒रिप॑श्यन्। तस्यै॒षा भ॑व॒ति। इ॒हेह॑वः स्व॒त॒प॒सः।
म॒रुतः॑ सूर्य॒त्वचः॑। श॒र्म स॒प्र॒था आ॑वृ॒णेत॥१४॥

[४]

अ॒ति॒ता॒म्राणि॑ वा॒सा॒सि॒। अ॒ष्टि॒व॒ज्जि॒श॒त॒घ्निं॑ च। वि॒श्वे दे॒वा वि॑प्र॒ह॒रन्ति॑। अ॒ग्नि॒जि॒ह्वा
अ॒स॒श्र॑त। नै॒व दे॒वो न॑ म॒र्त्यः। न॒ राजा॑ व॒रु॒णो वि॑भुः। ना॒ग्नि॒र्ने॒न्द्रो न॑ प॒व॒मा॒नः। मा॒तृ॒क्क॒च्च॒न
वि॒द्य॑ते। दि॒व्य॒स्यैका॑ ध॒नुरा॑र्त्तिः। पृ॒थि॒व्याम॑प॒रा श्रि॑ता॥१५॥

तस्ये॒न्द्रो व॑घ्निरू॒पेण॑। ध॒नु॒र्ज्या॑म॒च्छि॒न॒त्स्व॑य॒म्। तदि॑न्द्र॒धनु॑रि॒त्यु॒ज्य॒म्। अ॒भ्र॒व॑र्णेषु च॒क्षते॑।
ए॒तदे॒व शं॑यो॒र्बा॒र॒ह॑स्प॒त्य॒स्य। ए॒तद्रु॑द्रस्य॒ धनुः॑। रु॒द्रस्य॑ त्वे॒व ध॑नुरा॒र्त्तिः। शि॒र उ॒त्पि॑पेष। स
प्र॒व॒ग्योऽभ॑वत्। तस्मा॒द्यः स॑प्र॒व॒ग्येण॑ य॒ज्ञेन॑ य॒ज॑ते। रु॒द्रस्य॑ स शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति। नैनं॑
रु॒द्र आ॑रु॒को भ॑वति। य ए॒वं वे॑द॥१६॥

[५]

अ॒त्य॒धू॒र्वाक्षोऽति॑रश्वात्। शि॒शि॒रः प्र॑दृश्य॒ते। नै॒व रू॒पं न॑ वा॒सा॒सि॒। न च॑क्षुः प्र॒ति॒दृश्य॑ते।
अ॒न्यो॒न्यं तु॑ न॒ हि॒स्रा॒तः। स॒त॒स्त॑दे॒वल॑क्ष॒णम्। लो॒हितोऽक्षि॑ण शार॒शी॒र्णिः। सूर्य॑स्यो॒दय॑नं
प्र॒ति। त्वं करो॑षि॒ न्य॒ञ्ज॒लिका॑म्। त्वं करो॑षि नि॒जानु॑काम॥१७॥

नि॒जानु॑का मे॒ न्य॒ञ्ज॒लिका॑। अमी॑ वा॒चमु॑पा॒स॒तामि॑ति। तस्मै॑ स॒र्व ऋ॑त॒वो न॑मन्ते।
म॒र्यादा॑कर॒त्वात्प्र॑पुरो॒धाम्। ब्रा॒ह्म॒णं आ॑प्नो॒ति। य ए॒वं वे॑द। स ख॒लु सं॑व॒त्सर॑ ए॒तैः से॒ना॒नी॒भिः
स॒ह। इ॒न्द्राय॑ स॒र्वान्का॑मा॒नंभि॑व॒हति॑। स द्र॒प्सः। तस्यै॒षा भ॑व॒ति॥१८॥

अ॒व॒द्र॒प्सो अ॑शु॒मती॑मतिष्ठत्। इ॒यानः॑ कृ॒ष्णो द॑शभिः स॒हस्रैः॑। आ॒व॒र्त॒मिन्द्रः॑ श॒च्या
ध॑म॒न्तम्। उ॒प॒सृ॒हि तं नृ॑म॒णाम॑थ॒द्रामि॑ति। ए॒तयै॑वेन्द्रः स॒लावृ॑क्या स॒ह। अ॒सुरा॑न् प॒रि॒वृ॒श्चति॑।
पृ॒थि॒व्य॒शु॒मती॑। ता॒म॒न्व॒व॒स्थि॒तः सं॑व॒त्स॒रो दि॒वं च॑। नै॒वं वि॒दुषा॑ऽऽचा॒र्यान्ते॒वा॒सिनौ॑।
अ॒न्यो॒न्यस्मै॑ द्रु॒ह्या॒ताम्। यो द्रु॒ह्यति॑। भ्र॒श्यते॑ स्व॒र्गा॒ल्लो॒कात्। इ॒त्यृ॒तुम॑ण्ड॒लानि॑।

सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं संनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्योतिर्लभन्ते। तान्थसोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्थसप्त सूर्यानि। पञ्चकर्णो वाथस्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहत्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातत्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तान्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षेण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्वाव इन्द्र ते शतं शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वञ्चिन्सहस्रं सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥

[७]

केदमभ्रं निविशते। कायं संवत्सरो मिथः। काहः केयं देव रात्री। क मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्तुटिभिः सह। केमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति

सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्यं समाहिताः॥२६॥

अभ्रान्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्यं समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किंस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूर्यवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यंष्टभ्राद्रोदसी विष्णवेते। दार्थं पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं प्रायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षरादीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य प्रायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। प्वमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वह्मन् प्रब्रूहि। यदि वेत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वैवं विद्वाह्वणः। दीर्घश्रुतमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्त्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्वा रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुतमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मश्चुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः।
विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः।
नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना
व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अंतिलोहिताः। ऊर्ध्वा
अवपंतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हि नुस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः
पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छामिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घ्रारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।
कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्धसूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः।
रश्मयश्च देवा गर्गिरः॥३६॥

नैनं गरो हि नुस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा
चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्।
अथ निगदंव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त
पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिर्विपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः।
अमूल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहंभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्रय इति। यदक्षरं
भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वता। जमदग्नि-
राप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं
यज्ञपंतये। देवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु
द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदंव्याख्याताः॥४०॥

[९]

सहस्रवृद्धियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विनां भुज्यूनास्त्या। विश्वस्य
जगतस्पंती। जाया भूमिः पतिव्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पंती रुद्रः। स्रमा
इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा हि माया अवन्तः स्वधावन्तौ। भद्रा वा पूषणाविह रतिरस्तु। वासात्यौ चित्रौ जगतो निधानौ। द्यावाभूमौ चरथः सꣳ सखायौ। तावश्विना रासभाश्वा हवं मे। शुभस्पती आगतꣳ सूर्यया सह। त्युग्रोह भुज्युर्मश्विनोदमेघे। रयिं न कश्चिन्ममृवां (२) अवाहाः। तमूहथुनोभिरात्मन्वतीभिः। अन्तरिक्षप्रुङ्गिरपोदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिहातिव्रजद्विः। नासत्या भुज्युर्मूहथुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्त्रार्द्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपङ्क्तिः षडंशैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूर्षम्बरश्चैव। सवितारपसोऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसोम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्त्सोमंतृप्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमोद्योऽत्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्तवाऽत्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्युः पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरेतौ वृत्सावंहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वृत्सौ। अग्निश्चाऽऽदित्यश्च। रात्रेर्वृत्सः। श्वेत आदित्यः। अहोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वृत्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युतं आदित्यस्य। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वृत्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयꣳ रात्रीं गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्। एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वृत्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिव्राजमासते। पितृषां प्रलो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरा इच्छेकुर्धरुणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतप्ततनूनं तदामो अंश्रुते। श्रुतास् इद्वहन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहिंतास उच्चा। नक्तं ददंश्चे कुहचिद्विवैयुः।

अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्त्रा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंसकं पुमांस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनुबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्षणाव्रविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दधात्। मृत्युर्मा मार्यादिति। हसितं रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्। अतृप्यस्तृप्यायात्। अस्माज्जाता मै मिथु चरन्। पुत्रो निरक्त्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथो चरित्वा प्रविशेत्। तत्सम्भवंस्य व्रतम्। आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातप्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सज्जति। यच्छ्वेतान् रोहितांश्चाग्नेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च। नियुद्धिर्वायविह ता विमुञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधमं सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमार्धेहि यः पुमान्। इतः सिक्तं सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः संहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आ मन्त्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नैयमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्त्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः।

मा मा केचिन्नियेमुरिन्न प॒शिनः। नि॒ध॒न्वेव तां (२) इ॒मि। अणुभिश्च म॑हद्भिश्च॥५७॥

नि॒घृ॒ष्वैरस॑मायुतेः। कालै॑र॒हरि॒त्वंमाप॑न्नेः। इन्द्रा॑ऽऽया॒हि स॒हस्र॑युक्। अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑वसनः। वा॒युः श्वेत॑सिकद्रुकः। संव॑त्स॒रो वि॒षूवर्णैः। नित्या॑स्तेऽनुच॑रास्त॒व। सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒ऽ सु॒ब्रह्म॑ण्यो॒ऽ सु॒ब्रह्म॑ण्योम्। इन्द्रा॑ऽऽगच्छ॒ हरि॑व आगच्छ॒ मेधा॑तिथेः। मे॒ष वृष॑णश्च॒स्य मे॒ने॥५८॥

गौरा॑वस्कन्दिन्नह॒ल्यायै जा॑र। कौशिक॑ब्राह्मण॒ गौतम॑ब्रुवाण। अ॒रु॒णाश्वा इ॒हाग॑ताः। वस॑वः पृथि॒वि॒क्षितः। अ॒ष्टौदि॒ग्वांसोऽग्नयः॑। अ॒ग्निश्च जा॑तवेदाँश्चेत्ये॒ते। ताम्रा॑श्वाँस्ताम्र॒रथाः। ताम्र॑वर्णाँस्तथा॒ऽसिताः। दण्ड॑हस्ताँः खाद॒ग्दतः। इतो॑ रुद्राँः परा॒ङ्गताः॥५९॥

उक्त॑ऽ स्थानं प्रमाणं च पुर॒ इत। बृह॑स्पतिश्च सवि॒ता च। वि॒श्वरू॑पैरि॒हाऽऽग॑ताम्। रथे॑नोदक॒वर्त्म॑ना। अ॒प्सुषा इति॑ तद्व॒योः। उक्तो॑ वे॒षो वासा॑ऽसि च। काला॑वयवानामि॒तः प्रती॑च्या। वासा॒त्या इत्य॑श्चिनोः। कोऽन्तरि॑क्षे शब्दं करोती॒ति। वासि॑ष्टो रौहि॒णो मीमा॑ऽसां च॒क्रे। तस्यै॑षा भव॑ति। वा॒श्रवे॑व वि॒द्युदि॑ति। ब्रह्म॑ण उद॒रण॑मसि। ब्रह्म॑ण उदी॒रण॑मसि। ब्रह्म॑ण आ॒स्तर॑णमसि। ब्रह्म॑ण उप॒स्तर॑णमसि॥६०॥

[१२]

[अप॑क्रामत गर्भि॒ण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीमृष्टपु॒त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही॑म्। अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः। न चाम॑त्यु॒रघाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्यृष्टपु॒त्रम्। अ॒ष्टप॑दिदमन्तरि॒क्षम्। अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः। न चाम॑त्यु॒रघाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीमृष्टपु॒त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दि॒वम्॥६१॥

अ॒हं वेद॑ न मे॒ मृत्युः। न चाम॑त्यु॒रघाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒ षु। अदि॑तिर्द्यौरदि॒तिरन्त॑रि॒क्षम्। अदि॑तिर्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अदि॑तिः पञ्च॒जनाः॑। अदि॑तिर्जा॒तमदि॑तिर्जनि॒त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रै॒त्सुस॑भिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॑प्रै॒त्पू॒र्व्यं यु॒गम्। प्र॒जायै॑ मृत्यवे त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑रदि॒ति। ताननु॑क्रमि॒ष्यामः॑। मि॒त्रश्च वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च। अ॒ऽशंश्च॑ भ॒गश्च। इन्द्र॑श्च वि॒वस्वा॑ऽश्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ऽसः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्पद॑मिति। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॑ पु॒रुषः॑ स॒प्त पु॒रुषः॥६३॥

[यथा॑स्थानं गर्भि॒ण्यः]

[१३]

योऽसौ तपन्नृदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदंगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायास्तमेति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायास्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्॥६५॥

इमे मासांश्चार्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोत्सर्पन्ति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च॥६६॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पति चोत्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोत्सृपत्। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऋभूणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां देवानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येवा। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमपामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वायश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्रीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्रामपंचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदिति देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।

यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। वायुर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो वायोरायतनं वेदं। आयतनवान् भवति॥७९॥

आपो वै वायोरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। असौ वै तपन्नपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽमुष्य तपत आयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वा अमुष्य तपत आयतनम्॥८०॥

आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। चन्द्रमा वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यश्चन्द्रमस आयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वै चन्द्रमस आयतनम्। आयतनवान् भवति॥८१॥

य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। नक्षत्राणि वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यो नक्षत्राणामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वै नक्षत्राणामायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेदं॥८२॥

यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान् भवति। पर्जन्यो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः पर्जन्यस्याऽऽयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वै पर्जन्यस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं॥८३॥

आयतनवान् भवति। संवत्सरो वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यः संवत्सरस्याऽऽयतनं वेदं। आयतनवान् भवति। आपो वै संवत्सरस्याऽऽयतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेदं। यौऽप्सु नावं प्रतिष्ठितां वेदं। प्रत्येव तिष्ठति॥८४॥

इमे वै लोका अप्सु प्रतिष्ठिताः। तदेषाऽभ्यनूक्ता। अपां रसमुदयं सन्। सूर्यं शुक्रं समाभृतम्। अपां रसस्य यो रसः। तं वो गृह्णाम्युत्तममिति। इमे वै लोका अपां रसः। तैऽमुष्मिन्नादित्ये समाभृताः। जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयित्वा गुल्फदघ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सङ्स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु हयं चीयते। असौ भुवनेऽप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं

चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेदं। मिथुनवान्भवति। आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमांसन्धसलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समंभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समंवर्तत। इदं सृजेयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वंदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समंवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सुतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीप्यां कवयो मनीषेति। उपैनन्तदुपनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेदं। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरशना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसं। समंभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वं समंभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥९३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवा ह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवा ह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥९४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्। एवा

हिन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निर्ति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुद्भ्यो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपो ह यद्वहतीर्गर्भमायन्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भ्विति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्रविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमाप्त्वा। सर्वमवरुद्धं। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपा रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयिर्बृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्ती गृह्णाति॥२०॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृतीरिव आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥२१॥

असौ वै पल्व्याः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥२२॥

तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। के॒तवो॑ अरु॒णासश्च॑। ऋ॒षयो॑ वा॒त॒र॒श॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठा॑५ श॒तधा॑ हि।
स॒मा॒हि॒ता॒सो स॒हस्र॑धा॒य॒स॒मि॒तिः। श॒त॒श॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्र॒ति॒ति॒ष्ठ॒तिः। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते।
य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पा॑५ स॒र्व॒त्वा॒य। पु॒ष्कर॒पर्ण॑५ रु॒क्मं
पु॒रुष॑मित्युप॒दधा॑ति। तपो॒ वै पु॑ष्कर॒पर्ण॑म्। स॒त्य॑५ रु॒क्मः। अ॒मृतं॑ पु॒रुषः॑। ए॒ताव॑द्वा वा॒ऽस्ति।
याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तद॑वरु॒न्धे। कूर्म॑मुप॒दधा॑ति। अ॒पामे॒व मे॒धम॑वरु॒न्धे। अथो॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै।
आ॒प॒मा॒पा॒मपः॑ सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॑तोऽमु॒तः। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॑ सू॒र्यश्च॑। स॒ह सं॑श्चस्कर॒द्धि॒या
इति॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण॥१०५॥

या॒स्ति॒स्रः प॑र॒म॒जाः। इ॒न्द्रघो॑षा वो वसु॑भिरे॒वाह्ये॑वेति। पञ्च॑चि॒तय॑ उप॒दधा॑ति।
पा॒ङ्कोऽग्निः॑। या॒वा॒ने॒वाग्निः॑। तं चि॑नुते। लो॒कं पृ॑णया द्वि॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। पञ्च॑ प॒दा वै
वि॒राट्। तस्या॑ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः पादः॑। पु॒रोर॑जाः पादः॑।
वि॒राज्ये॒व प्र॒ति॒ति॒ष्ठ॒तिः। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैनमे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णीयो॒पस॒मा॒धाय॑। तम॑भि॒त ए॒ता अ॒बीष्ट॑का उप॒दधा॑ति। अ॒ग्नि॒होत्रे॑
दर्श॑पूर्ण॒मा॒सयोः॑। प॒शुब॑न्धे चा॒तुर्मा॑स्येषु। अथो॑ आहुः। स॒र्वेषु॑ य॒ज्ञक्र॑तुष्वि॒तिः। अथ॑ ह
स्मा॒हारु॑णः स्वा॒य॒म्भुवः॑। सा॒वि॒त्रः सर्वा॑ऽग्निरित्यन॑नुषङ्गं म॒न्याम॑हे। ना॒ना वा ए॒तेषां॑
वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तुर्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते।
वैश्व॑सृज॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणके॒तुक॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑।
वृषा॑ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णो स॒स्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्ना॒नुष॑ज्यः। सो॒त्तर॑वे॒दिषु॑
क्र॒तुषु॑ चिन्वीत। उ॒त्तर॑वे॒द्या॑ ह्य॒ग्निश्ची॒यते॑। प्र॒जाका॑मश्चिन्वीत॥१०९॥

प्रा॒जाप॑त्यो वा ए॒षोऽग्निः॑। प्रा॒जाप॑त्याः प्र॒जाः। प्र॒जावा॑न् भवति। य ए॒वं वेद॑।
प॒शुका॑मश्चिन्वीत। सं॒ज्ञानं॑ वा ए॒तत् प॑शूनाम्। यदा॑पः। प॒शूनामे॒व सं॒ज्ञाने॑ऽग्निं चि॑नुते।

पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चस्कामः। स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वांऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनंतिदाहाय। न पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीर्भवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुश्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत् मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवां सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्यां हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः। यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसां सम्परीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराडेत्यज्यामयी। पराडेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रता। अरिष्टं यत्किं च क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतांसः॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता इव

स्यन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत
वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्विरक्तुमिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो दंदात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान्
पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजंगान्। शतमित्र शरदः॥११९॥

अदो यद्वह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च
विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मिं सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो
धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निरृतिः हंथः। परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घ
शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं
कृत्यां च दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय
स्वराजे। हृदो अस्त्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला
ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामेत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य
रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे
रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्ध्यस्तिरोऽधाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिरोऽधेहि सपत्नान्नः। ये अपोऽश्रन्ति
केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथः सहस्रबन्धुरम्। पुरुश्चक्रः सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि
नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च।
मैनागे च महार्गिरौ। शतद्वारद्वारंगमन्ता। संहार्यं नगरं तवं। इति मन्त्राः। कल्पोऽत

ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायाय बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीरुहुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परः सुसजंनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठा शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयत्। औदम्बरीभिः समिद्विरग्निं परिचरेत्। पुनर्मांमैत्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्रये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायैति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाग्नीभिरुदकं संस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एव स्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो

भ॒वति॥१३२॥

[३२]

भ॒द्रं कर्णे॑भिः शृणु॒याम॑ दे॒वाः। भ॒द्रं प॑श्येमा॒क्षभि॑र्यज॒त्राः। स्थि॒रैरङ्गै॑स्तुष्टु॒वाꣳसंस्त॑नूभिः।
व्यशेम॑ दे॒वहि॑तं यदायुः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृद्धश्र॑वाः। स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति
न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॑ष्टनेमिः। स्व॒स्ति नो॒ बृह॑स्पति॑र्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयं स्वर्गं लोकमेष्यामो वयमेष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्यैवाधीयीत याजयेद्यजेत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽव धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्त ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वंगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तद् ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमंश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मेव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुश्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिमा तस्मान्न इह मुश्चत् विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिमा। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुश्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशंसादुत जामिशंसाज्यायंसः शंसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माज्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवज्जां शिश्रैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा

तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्रे अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसार्तिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमुहं बभूवादित्सन्वा सञ्जगर जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानो प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चक्र किल्बिषाण्यक्षाणां वध्रुमुपजिघ्रमानः। उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेत्रं ऋणानृणव इत्थंमानो यमस्य लोके अधिरञ्जुराय। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्षमनांगसो दूरादूरमचीचतम्। निर्यक्षमचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मथ्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशः५सानुशः५साभ्यां घृणेतानुघृणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मथ्समृच्छातै तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पर्यसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा स५शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्म५ सुवामि ते। आयुर्दा अग्रे हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण स५शिशधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिरथाऽसत्। अग्र आयू५पि पवस् आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्रे पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयि मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्रे जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळच्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताज्ञातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि

सुमनस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्रे यो नोऽभितो जनो वृको वारो
जिघांसति। तांस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्युमाभर। अग्रे यो नोऽभिदासति समानो
यश्च निष्ठः। तं वयं समिधं कृत्वा तुभ्यमग्रेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निमृक् सर्वं पापं
समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षायतो मा
तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्टि यश्च माम्। सर्वाऽस्तानग्रे
सन्दहं याश्चाहं द्वेष्टि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो
अस्मान्दिप्साच्च सर्वाऽस्तान्मष्मषा कुरु। सशितं मे ब्रह्म सशितं वीर्या(१)म्बलम्।
सशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्।
क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः
श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो
मेऽदब्धस्तनूपा अवंबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणं सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन प्रवेद
स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पर्वयान्नः पवित्रैर्यत्सङ्गरमभिधावाभ्याशाम्।
अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतो नाम
तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि बन्धान्मुञ्चासि
बद्धकम्। योनेरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान् पथो अनुष्व। स प्रजान्प्रतिगृणीत विद्वान्प्रजापतिः
प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

तत् तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्। अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्वातुं
चेच्छक्रवांसः स्वर्ग एषाम्। आरंभेथामनु सारंभेथां समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वा पूर्तं
परिविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सारंभेथाम्। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं
पितरं वा जिहिंसिमा। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्य उन्नो नेषदुरिता यानि चकृम।
भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशस्त एनः। द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि
जामि मित्वा मा विविथ्सि लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ं
स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्। यदन्नमध्यनृतेन देवा

दास्यन्नदास्यन्नृत वां करिष्यन्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गाम्जामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायुऽस्ते निलायमचरुऽस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताऽस्तेष्वन्विन्दच्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्प्रवित्रं नो ब्रूत येनारपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यवृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसोऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकांश्चसंश्रुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनो रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न मासं समश्रियात्र स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्याऽऽमिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सकून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृथ्रीऽस्तपस्यमानान् ब्रह्मं स्वयम्बभ्यानरपत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत्

ताः पयंआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूंषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो
 यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतयो
 देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः
 सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः संततिं प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो
 भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते
 यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः हरति तद्भूतयज्ञः
 सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यथ्सवाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं
 यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयंसः कूल्या अस्य पितृन्स्वधा
 अभिवहन्ति यद्यजूंषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः
 कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा नाराशंसीर्मेदसः कूल्या अस्य
 पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयंआहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति यद्यजूंषि
 घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान्
 पुराणानि कल्पाङ्गाथा नाराशंसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाः स्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
 तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदितं
 आदित्ये दक्षिणत उपवीर्योपविश्य हस्ताववनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य
 शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्रिराचामेति तेन ऋचं प्रीणाति यद्विः परिमृजति
 तेन यजूंषि यत्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यत्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी
 नासिके श्रोत्रे हृदयमालभति तेनार्थर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पाङ्गाथा
 नाराशंसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राडासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां
 वा एष ओषधीनां रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्मं कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ
 कृत्वा सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं
 तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरं परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न
 वेदं किमृचा कंरिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः

स्वरित्याहेतुद्वे वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्ताथं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह
पृच्छोऽर्धर्चशोऽनवान्५ सविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथो प्रज्ञातयैव प्रतिपदा
छन्दाः५सि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत् दिवा नक्तं वेति हं स्माऽऽह शौच आह्वेय उतारण्येऽबलं
उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति
य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः।
नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्ब्राह्मणस्तस्मात्तर्हि तेऽक्षिणं
तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा
द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते
सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मणे इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप
उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वरुणः५ हविः स्तनयितुर्वषट्कारो
यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति
विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पर्वमाने वायावमावास्यायां स्वाध्यायमधीते तप एव
तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः५ रोहत्युत्तमः संमानानां भवति यावन्तः५ ह
वा इमां वित्तस्य पूर्णा ददध्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाः५सं चाक्षय्यं
चापं पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यदेशः समृद्धिर्देवतानि
य एवं विद्वान्महारात्र उपस्युदिते व्रजः५स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा
यावत्तरसः५ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता।
अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिंस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयानां उत
पितृयाणां सर्वाँन्यथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा

आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाः स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूत्थमुजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाहुत वा पुराणे वेदं विद्वांसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च हः समिति यावतीर्वे देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नास्तीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दांसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेत्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसनं सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धतिर्धुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्त-दक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कृतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्येतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिर्द्रुग्धोऽस्म्यभिर्द्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्यन्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुपा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत् मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति

त्रिरभिमन्त्रयेत् त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत्
 पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरैणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं
 प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं
 प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो
 मूर्धनं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयः संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिमध्यं
 मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थं
 स वा एष दिव्यः शांकरः शिशुमारस्तः ह य एवं वेदापं पुनर्मृत्युं जयति जयति
 स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाप्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नौ
 भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानां श्रेष्ठोऽसि त्वां
 भूतान्युपं पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे
 याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं
 वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः नमो वाचे नमो
 वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरहोता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु नृम्यन्थात्स्वाहा॥१॥
अध्वर्युः पञ्च च॥

[१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥
पृथिवी होता दश॥

[२]

अग्निरहोता। अश्विनाध्वर्युः। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रुतास्त इन्द्र सोमाः। वातापेरहवन्श्रुतः स्वाहा॥३॥
अग्निर्होताऽष्टौ॥

[३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवी शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधः होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥
सूर्य ते नव॥

[४]

महाहविरहोता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्च प्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगुरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥

[५]

वाग्धोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगुरः। मनो हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥
वाग्धोता नव॥

[६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। यज्ञश्च मे भूयात्।

अग्निर्दिहोता। स भर्ता। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥७॥

स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुरहोता। स विष्टाः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। विष्टाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नं सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सौऽनाधृष्यः॥९॥

स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मै ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णिष्यैरग्निभिः। मरुतः सदोहविधानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गृधेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥ [८]

सेनेन्द्रस्या धेना बृहस्पतैः। पृत्या पृष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहंश्च रात्रिंश्च। कृषिश्च वृष्टिंश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चोषधयश्च। ऊर्कं सूनृतां च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षट्॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणाय श्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्द्भौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्। तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥

[१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्याऽऽत्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दद्दशहोतारमणौ। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतं शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुरहोतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्त विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धुनिहितं गुहांसु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुरहोतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरत्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिं रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। य आण्डकोशे भुवं बिभर्ति। अग्निर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टै। यस्याऽऽण्डकोशं शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशं रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानां विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु क्लां विचक्षते। पादं षड्भौतुर्न किलाविविध्ये। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तं षड्भौतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपांति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्याऽऽत्मानं शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशै। सप्तहोता सप्तधा विकृषतः। परेण तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानां हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्वह्मण उज्जभार। अर्कं श्रोतन्तं सरिरस्य मध्ये। आ यस्मिन्त्सप्त परेवः। मेहन्ति बहुलाः श्रियम्। बह्वश्वमिन्द्र गोमंतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाः श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय पिन्वते। बह्वश्वमिन्द्र गोमंतीम्। अच्युतां बहुलाः श्रियम्। मह्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतं शता अस्य युक्ता हरीणाम्। अर्वाडा यातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमं हमाणो बहुलाः श्रियम्। रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

घृतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः पटरी सुपूर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि

तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतं रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतं सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमत्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्भर्मे अन्तः। तां द्योतमानां स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्तां अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतं स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्तां अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडाये सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्त विपुञ्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छुत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठदशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदं सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नैनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायांश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्क्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा॑। दे॒वा य॒ज्ञम॑तन्वत। व॒स॒न्तो अ॑स्यासी॒दाज्य॑म्। ग्री॒ष्म इ॒ध्मः
श॒रद्ध॒विः। स॒प्तास्या॑सन्परि॒धयः॑। त्रिः स॒प्त स॒मिधः॑ कृ॒ताः। दे॒वा यद्य॑ज्ञं त॒न्वा॒नाः।
अ॒ब॒ध्न॒न्पुरु॑षं प॒शुम्। तं य॒ज्ञं ब॒र्हिषि॑ प्रौक्षन्। पुरु॑षं जा॒तम॑ग्रतः॥३४॥

तेन॑ दे॒वा अय॑जन्त। सा॒ध्या ऋष॑यश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑वृ॒हतः॑। सम्भू॑तं पृषदाज्यम्।
प॒शूँ॒स्ताँश्च॑क्रे वा॒य॒व्यान्। आ॒र॒ण्या॒न्या॒म्याश्च॒ ये। तस्मा॑द्य॒ज्ञात्सर्व॑वृ॒हतः॑। ऋचः॑ सा॒मानि
ज॒ज्ञिरे। छ॒न्दाँ॒सि ज॒ज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। यजु॑स्तस्मा॑दजायत॥३५॥

तस्मा॑द॒श्वा अजा॑यन्त। ये के चो॒भया॑दतः। गावो॑ ह ज॒ज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता
अ॒जा॒वयः॑। यत्पुरु॑षं व्य॒दधुः॑। कृ॒ति॒धा व्य॑कल्पयन्। मुखं॑ किम॒स्य कौ बा॒हू। कावूरू॑
पादा॑वुच्येते। ब्रा॒ह्म॒णो॑ऽस्य॒ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्यः कृतः॥३६॥

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्यः॑। प॒द्भ्याँ॒ शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॑ मन॒सो जा॑तः। चक्षोः॑ सूर्यो
अजायत। मुखा॑दिन्द्र॒श्चाग्नि॑श्च। प्रा॒णाद्वा॒युर॑जायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः
सम॑वर्तत। प॒द्भ्याँ भूमि॑र्दिशः श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒काँ अ॑कल्पयन्॥३७॥

वेदा॑हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं तम॒सस्तु॑ पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॑ धीरः।
नामा॑नि कृ॒त्वाऽभि॒वद॑न् यदास्ते॑। धा॒ता पु॒रस्ता॑द्यमु॒दाज॑हारा॑। श॒क्रः प्र॒वि॒द्वान्प्र॒दिश॑श्चत॒स्रः।
तमे॒वं वि॒द्वान॑मृ॒तं इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ अय॒नाय॑ विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः।
तानि॑ धर्मा॒णि प्रथ॑मान्या॒सन्। ते ह॒ नाकं॑ म॒हिमा॑नः सचन्ते। यत्र॒ पूर्वं सा॒ध्याः सन्ति॑
दे॒वाः॥३८॥

पुरु॑षः पुरो॑ऽग्रतो॑ऽजायत कृतो॑ऽकल्पयन्नासं द्वे च॑ (ज्यायानधि॑ पुरु॑षः। अन्यत्र॑ पुरु॑षः॥)॥

[१२]

अ॒द्भ्यः सम्भू॑तः पृथि॒व्यै रसा॑च्च। वि॒श्वक॑र्मणः॒ सम॑वर्तताधि॑। तस्य॒ त्वष्टा॑ वि॒दध॑द्रूपमे॒ति।
तत्पुरु॑षस्य॒ विश्व॑माजा॒नम॑ग्रै॑। वेदा॑हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्त॑म्। आ॒दि॒त्यव॑र्णं तम॒सः पर॑स्तात्।
तमे॒वं वि॒द्वान॑मृ॒तं इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॑ विद्य॒तेऽय॑नाय। प्र॒जाप॑न्तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः।
अ॒जाय॑मानो बहु॒धा विजा॑यते॥३९॥

तस्य॒ धीराः॑ परि॒जान॑न्ति योनि॑म्। मरी॑चीनां प॒दमि॑च्छन्ति वे॒धसः॑। यो दे॒वेभ्य॑ आ॒तप॑ति।
यो दे॒वानां॑ पु॒रोहि॑तः। पूर्॒वो यो दे॒वेभ्यो॑ जा॒तः। नमो॑ रु॒चाय॑ ब्रा॒ह्म॒ये। रुचं॑ ब्रा॒ह्मं ज॒नय॑न्तः।
दे॒वा अग्रे॑ तद॒ब्रुव॑न्। यस्त्वै॒वं ब्रा॑ह्म॒णो वि॒द्यात्। तस्य॑ दे॒वा अस॑न्व॒शौ। ह्रीश्च॑ ते ल॒क्ष्मीश्च॑
प॒त्न्यौ। अ॒होरा॑त्रे पा॒र्श्वे। नक्ष॑त्राणि रू॒पम्। अ॒श्विनौ॑ व्या॒त्तम्। इ॒ष्टं म॑निषाण। अ॒मुं म॑निषाण।

सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशं सुत च॥

[१३]

भर्ता सन्ध्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्।
निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स भृतो
भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं न
जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव। सन्धां च
या५ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्वेषु। त्वामापो
अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वृथ्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्नि५ हव्यवाह५ समिन्धसे। त्वं
भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तवं देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि बहून्नुप्रविष्टः।
नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुत५ हवं मे। प्राणापानावजिर५ श्चरन्तौ।
ह्यामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्।
अमुष्यासुनामा सङ्गसाधाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमह५ हनामि। असंज्ञजान सुत आबभूव।
यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्यं भारं पुनरस्तमेति।
तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्वेवान्प्राणयो नवं॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसाधं नवं॥

[१४]

हरि५ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्।
अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमौषीः।
प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय
मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं
मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व
इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा५ रीरिषो मोत वीरान्।

प्र पूर्वं मनसा वन्दमानः। नार्धमानो वृषभं चरषणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्।
मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराश्चत्वारि च॥

[१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भांसि रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि
सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम् सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तींमुषसं मर्त्यासः। अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो
ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि
भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां
त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि
बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय स्वाहोद्यासाय
स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वे स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महृत्याये स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं संतानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिं स्थूलहृदयेनाग्निं हृदयेन रुद्रं
लोहिनेन शर्वं मतस्त्राभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनं शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवीः स्वस्तिरस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः
शान्तिः शान्तिः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम
 ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म
 पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये
 भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा
 अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां
 भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं
 वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा
 अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम
 ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो
 मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म
 पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये
 भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा
 अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां
 भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं
 वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा
 अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मन उत युञ्जते धियः। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रा दधे वयुना विदेक
 इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रंसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
 हस्ताभ्यामाददे। अन्निरसि नारिरसि। अध्वरकृद्देवेभ्यः। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

देवयन्तस्त्वेमहे। उप प्रयन्तु मरुतः सुदानवः। इन्द्रं प्राशूर्भवा सचा। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः।
 प्र देव्येतु सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसम्। देवा यज्ञं नयन्तु नः। देवी द्यावापृथिवी

अनु मे म॑साथाम्। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शिरः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्रं आसीः। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शिरः॑।
म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॑ग्नीर॒स्य भू॑तस्य॑ प्रथमजा ऋ॒तावरीः॑। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य।
म॒खस्य॑ शिरः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजोऽसि। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य। म॒खस्य॑ शिरः॑।
म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्निजा॑ अ॒सि प्र॒जाप॑ते रेतः। ऋ॒द्ध्यासं॑म॒द्य। म॒खस्य॑
शिरः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्राणं धेहि। अ॒पानं॑ धेहि व्या॒नं धेहि॑।
चक्षु॑र्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो॑ धेहि वाचं धेहि। आ॒त्मानं॑ धेहि प्रति॒ष्ठां धेहि॑। मां धेहि॑ मयि॑
धेहि। मधु॑ त्वा मधु॒ला करो॑तु। म॒खस्य॑ शिरौ॑ऽसि॥६॥

य॒ज्ञस्य॑ प॒दे स्थः॑। गा॒यत्रेण॑ त्वा छन्द॑सा करोमि। त्रैष्टु॑भेन त्वा छन्द॑सा करोमि।
जाग॑तेन त्वा छन्द॑सा करोमि। म॒खस्य॑ रा॒स्नाऽसि॑। अ॒दिति॑स्ते बिलं गृह्णा॒तु। पाङ्के॑न
छन्द॑सा। सूर्य॑स्य हर॑सा श्रा॒या म॒खोऽसि॑॥७॥

प॒ते शिरं॑ ऋ॒तावरी॑र॒द्ध्यासं॑म॒द्य म॒खस्य॑ शिरः॑ शिरः॑ शिरौ॑ऽसि नवं च॥ [२]

वृ॒ष्णो अ॑श्व॒स्य नि॒ष्पद॑सि। वरु॑णस्त्वा धृ॒तव्र॑त॒ आधू॑पयतु। मि॒त्रावरु॑णयोर्ध्रु॒वेण॑ धर्म॒णा।
अ॒र्चिषे॑ त्वा। शो॒चिषे॑ त्वा। ज्योति॑षे त्वा। तप॑से त्वा। अ॒भीमं॑ म॒हिना॑ दिवम्। मि॒त्रो ब॑भूव
स॒प्रथाः॑। उ॒त श्रव॑सा पृथि॒वीम्॥८॥

मि॒त्रस्य॑ च॒र्षणी॑धृतः। श्रवो॑ दे॒वस्य॑ सा॒न॒सिम्। द्यु॒म्रं चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। सि॒ध्यै त्वा।
दे॒वस्त्वा स॒वितो॑द्व॒पतु। सु॒पा॒णिः स्व॑ङ्गुरिः। सु॒बा॒हुरु॑त शक्त्या। अप॑द्यमानः पृथि॒व्याम्। आ॒शा
दि॒श आ॑ पृ॒ण। उ॒त्तिष्ठ॑ बृ॒हन्भ॑व॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षित्यै॑
त्वा भू॒त्यै त्वा। इ॒दम॑हममु॒मांमु॒ष्याय॑णं वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॑ पर्यू॒हामि॑। गा॒यत्रेण॑ त्वा
छन्द॑साऽऽच्छृ॒ण्वि। त्रैष्टु॑भेन त्वा छन्द॑साऽऽच्छृ॒ण्वि। जाग॑तेन त्वा छन्द॑साऽऽच्छृ॒ण्वि।
छृ॒णत्तु॑ त्वा वाक्। छृ॒णत्तु॑ त्वोर्कः। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाच॑म्। छृ॒न्ध्यूर्ज॑म्। छृ॒न्धि
ह॒विः। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ग॒ध्यासं॑ त्वा॥१०॥

पृथि॒वीं भ॑व वा॒ख्यद्ग॑॥

[३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिंश्रय।
प्रतिप्रस्थातुर्विहर। प्रस्तोतुः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तं खन्त्वा। विश्वैर्देवैरनुमतं
मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्। स्तुभौ वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं
धेह्यहणीयमानः। भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥

[४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्धर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा।
प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे
स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा। दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा। ओजसे स्वाहा बलाय
स्वाहा। देवस्त्वां सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपंसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि। सःसीदस्व महा
असि। शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति
यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो
अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः।
इन्द्रस्याऽऽधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं
मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्ठात्। बृहस्पतेराधिपत्ये। ब्रह्मं मे
दाः। क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः।
मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिःसीः। तपोष्वग्ने अन्तराः अमित्रान्। तपाशःसमरुरुषः
परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि तै तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ
परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपंसस्त्रायस्व।
आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अयं ते स्याम। शुक्रं तै अन्यद्यजतं तै अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा तै पूषन्निह

रातिरंस्तु। अर्हन्बिभर्षि सायंकानि धन्वा। अर्हं निष्कं यजुतं विश्वरूपम्। अर्हं निन्दन्दयसे विश्वमभुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागंतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्तसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजुतन्तै अन्यजागंतमस्येकं च॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यह्णीयमानः। अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रेर्दक्षिणतो रौचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रौचयतु जागतेन छन्दसा। स मां रुचितो रौचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रौचयत्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वेर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रौचय। रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्। दशोदङ्। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निना गता। सं देवेन सवित्रा। सः सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गता। सं देवेन सवित्रा। सः सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिममध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य

ब्रह्मणस्पते। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ। स९ सूर्येणारुक्त। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि पिता नो बोधा। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मां हि९सीः। त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य९हंसः। समेद्धार९ शत९ हिमाः। तन्द्राविण९ हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेया। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तवं सन्दृशि। माऽह९ रायस्पोषेण वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अदित्ये रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्मं घर्म९ शि९ष। उस्मं घर्म पाहि॥२८॥

घर्माय शि९ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ परवः। विष्वग्वतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्यं। घर्म पात वसवो यजता वद। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तु९ शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां हि९सीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हि९सीः। पृथिविस्पृङ्गा मां हि९सीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नवं च॥ [८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय

स्वाहा॥ अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॥ अ॒व॒स्य॑वे॒ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॥ दु॒व॒स्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॥ शि॒मि॒द्वते॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॥ अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॥ सोमा॑य॒ त्वा॒ रु॒द्र॒वते॑ स्वाहा॥ वरु॑णाय॒ त्वाऽऽदि॑त्य॒वते॑ स्वाहा॥ ३२॥

बृ॒ह॒स्पत॑ये॒ त्वा वि॒श्वदे॑व्या॒वते॑ स्वाहा॥ स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मतै॑ वि॒भु॒मतै॑ प्र॒भु॒मते॑ वा॒ज॒वते॑ स्वाहा॥ य॒माय॑ त्वाऽङ्गि॑र॒स्वते॑ पि॒तृ॒मते॑ स्वाहा॥ वि॒श्वा आ॑शा॒ दक्षि॑ण॒सत्। वि॒श्वा दे॒वान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृत॒स्य घ॑र्म॒स्य। मधो॑ः पि॒बत॑म॒श्विना॑। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒। शं य॒जुर्भिः॑। अ॒श्वि॒ना घ॑र्म॒ पात॑५ हा॒र्दि॒वान॑म्॥ ३३॥

अ॒हर्दि॑वाभि॒रूति॑भिः। अ॒नु वां द्या॑वा॒पृथि॑वी म॒साता॑म्। स्वाहे॒न्द्रा॒या स्वाहे॒न्द्रा॒वद्। घ॑र्म॒म॒पात॑म॒श्विना॑ हा॒र्दि॒वान॑म्। अ॒हर्दि॑वाभि॒रूति॑भिः। अ॒नु वां द्या॑वा॒पृथि॑वी अ॒म॒साता॑म्। तं प्रा॒व्य यथा॑ व॒द्। नमो॑ दि॒वे। नमः॑ पृथि॒व्यै॥ ३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॑मं दि॒वि धाः॑। दि॒वं गच्छ॑। अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ॑। पृथि॒वीं गच्छ॑। प॒ञ्च प्र॑दि॒शो गच्छ॑। दे॒वान्घ॑र्म॒पान्गच्छ॑। पि॒तृन्घ॑र्म॒पान्गच्छ॑॥ ३५॥

आ॒दि॒त्य॒वते॑ स्वाहा॑ हा॒र्दि॒वान॑ पृथि॒व्या अष्टौ च॑॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्र॒ह्म॑णे पी॒पिहि। क्ष॒त्राय॑ पी॒पिहि। अ॒ग्न्यः पी॑पिहि। ओ॒षधी॑भ्यः पी॒पिहि। वन॑स्पति॒भ्यः पी॑पिहि। द्या॒वा॒पृथि॑वीभ्या॑ पी॒पिहि। सु॒भू॒ताय॑ पी॒पिहि। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पी॒पिहि॥ ३६॥

य॒ज॒मा॒नाय॑ पी॒पिहि। म॒ह्यं ज्यै॑ष्ठ्या॒य पी॑पिहि। त्वि॒ष्ये त्वा॑। द्यु॒म्नाय॑ त्वा। इ॒न्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भू॒त्यै त्वा॑। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा॑ मे॒ न्यस्मे॑। ब्र॒ह्मा॑णि धा॒रय॑। क्ष॒त्राणि॑ धा॒रय॑। वि॒शं धा॒रय॑। ने॒त्वा वा॑तः स्क्न्दि॒यात्॥ ३७॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं गच्छ॑। यो॑ऽस्मान्दे॒ष्टि। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे श॑र॒से स्वाहा॑। ग्रा॒व॒भ्यः स्वाहा॑। प्र॒तिरे॑भ्यः स्वाहा॑। द्या॒वा॒पृथि॑वीभ्या॑ऽस्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑ घ॒र्म॒पेभ्यः॑ स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे स्वाहा॑॥ ३८॥

अ॒हृज्यो॑तिः के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षा॒ऽस्वाहा॑। रा॒त्रि॒ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒ति॒ज्योति॑षा॒ऽस्वाहा॑। अपी॑परो॒ माऽहो॑ रा॒त्रियै॑ मा पाहि। ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने समि॑त्। तया॒ समि॑ध्य॒स्व। आयु॑र्मे दाः। व॒र्च॒सा मा॒ञ्जी। अपी॑परो॒ मा रा॒त्रिया॑ अ॒हो मा पा॑हि॥ ३९॥

ए॒षा ते॑ अ॒ग्ने स॒मि॒त्। तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्व। आ॒यु॒र्मे दाः। वर्च॑सा मा॒ङ्गीः।
अ॒ग्नि॒ज्योति॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॑ ज्योति॒ज्योतिः॑ सूर्यः॑ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑।
हुत॑ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मां हि॑सीः। अ॒श्याम॑ ते दे॒वघ॑र्म। मधु॑मतो वाज॑वतः पि॒तुम॑तः।
अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॑विनः। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॑सीः। स्वाहा॑ त्वा सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑।
स्वाहा॑ त्वा नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय॑ पीपिहि स्कन्दया॑द्बुद्राय॑ रुद्रहोत्रे॑ स्वाहाऽहो॑ मा पाह्यग्नौ॑ सप्त च॥ [१०]

घ॒र्म या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। घ॒र्म या ते॒ऽन्तरि॑क्षे शुक्। या त्रैष्टु॑भे छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्यै। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑॥४२॥

घ॒र्म या ते॑ पृथि॒व्या ह॑ शुक्। या जा॑ग॒ते छन्द॑सि। या वैश्वे॑। या स॑द॒सि। तान्तं॑ ए॒तेना॑व॒ यजे॑ स्वाहा॑। अ॒नु॒नो॒ऽद्यानु॑मतिः। अ॒न्वि॒द॒नुम॑ते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पायाः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ तनु॑वः पाहि। पृथि॒व्यास्त्वा॑ ध॒र्मणा॑॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायाः॑। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि।
वि॒शस्त्वा॑ ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायै॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑
पाहि। श्रो॒त्रस्य॑ त्वा ध॒र्मणा॑। व॒यमनु॑क्रामाम सु॒वि॒ताय॑ नव्य॑से। व॒त्सु॒रसि॑ शं यु॒धायाः॑॥४४॥

शि॒शु॒र्जन॑धायाः। शं च॑ वक्षि॒ परि॑ च॑ वक्षि। चतुः॑ स॒क्तिर्नाभि॑र॒ऋत॑स्य। स॒दो वि॒श्वायुः॑
श॒र्म स॒प्र॒थाः। अप॑ द्वेषो॒ अप॑ ह॒रः। अ॒न्यद्व॑तस्य स॒श्विमा॑। घ॒र्मे॒तत्ते॒ऽन्नमे॑तत्पु॒रीष॑म्। तेन॑
व॒र्धस्व॑ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धिषी॑महि॒ च व॒यम्। आ च॑ प्या॒सिषी॑महि॥४५॥

र॒न्तिर्ना॑मा॒सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्व॑वि॒र्धान॑म्। अ॒ग्निर॑ध्य॒क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः।
सम॑हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं प॒यसा॑। सं गौ॑प॒त्येन॑। स॒ रा॒य॒स्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑रद॒दृषा॑ ह॒रिः। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र॒शतः॑।
स॒ सूर्ये॑ण रोचते। चि॒द॒सि सम॑द्र॒योनिः॑। इन्द्रु॑र्दक्षः श्ये॒न ऋ॑तावा॑। हि॒र॒ण्य॒पक्षः॑ शकु॒नो
भु॑र॒ण्युः। म॒हान्म॒ध॒स्थे ध्रु॑व आ॒निष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑सीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वम्। आपो॑ ददृशु॒षीः।

तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आसाम्। परि सूर्यस्य परिधीः रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्त्रिमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्गुरो अश्मन्नजानाम्। प्रासान्गन्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपांगाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममृषुत्यमस्मभ्यः सनिम्। गायत्रं नवीयाः सम। अग्रे देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्ने तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषतो विद्म संन्वष्टौ॥[११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाः रसः। वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्दौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घ्रिणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय स्वाहा। पूष्णे सांकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त् बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूम। प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मत्सुतष्टो रथो न वाजी। अर्चन्त एके महि साममन्वत। तेन सूर्यमधारयन्।

तेन सूर्यमरोचयन्। घर्मः शिस्तदयमग्निः। पुरीषमसि सं प्रियं प्रजयां पशुभिर्भुवत्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्ते अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभर्याभिः संविदानः। प्रजाभिर्ग्रे द्रविणेह सीद।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि।
इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः।
तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्।
अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया
देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चित्तयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्यहंसः। विधुन्दद्राणः समने
बहूनाम्। युवानः सन्त पलितो जंगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सह्यः
समान। यदृते चिदभिर्षिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवां पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा
नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माः स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो अभिगुर्वृधानः।
मा नः ऋतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो निरृतिर्मा नो
अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावन्तम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापांष्टा घविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वां यामि।
त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे। त्वमग्रे अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः
सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरहीडिषाताः सुपर्णाः॥

[२०]

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि ऋतुः। मयि धायि सुवीर्यम्।

त्रिशुङ्घुर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह।
ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य
सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो
भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥

[२१]

यास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच् तृष्णा च। असुक्कानाहुतिश्च। अशनया च पिपासा
च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्र स्त्रीहितिश्च स्त्रिहितिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाग्रीं सेदिरनिरा।
एतास्ते अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च सहमानश्च सहस्वाश्च
सहीयाश्च। एत्यु प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदी जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा
पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणां मुं बौधय
दुर्विदत्रम्। स्वपतोऽस्य प्रहर भोजनेभ्यः। अग्रे अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना
संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृते अग्रे नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते
नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः।
अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सुप्त च॥

[२८]

असृन्मुखो रुधिरेणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषेवसे।

यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयोः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्देव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवे नय। स आर्त्यार्तिमाच्छेत्तु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भूयेडंको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुरहणु। मा स्म दक्षिणतो वदः। यदि दक्षिणतो वदद्विषन्तं मेऽव बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपतत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो नाशयाग्रे॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। दैवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवे नय। त आर्त्याऽऽर्तिमाच्छेन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षि निपेपि च। मेहकस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वेन जमदग्निना। विश्वावंसोर्ब्रह्मणा हृतः। क्रिमीणां राजा। अप्येषां स्थपतिरहृतः। अथो माताऽथो पिता। अथो स्थूरा अथो क्षुद्राः। अथो कृष्णा अथो श्वेताः। अथो आशातिका हताः। श्वेताभिः सह सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहूरावद्य। शृतस्य हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः। आदधामि तथा हि तत्। खण्फण्मसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्य त्वा धारया विद्धामि। अधरो

मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीः रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद।
यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च व्यं
द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि
नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि।
ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा
समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा।
अन्तरिक्षः समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा
तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। द्यौः समित्।
तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा
श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि
सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि। तच्छंकेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यः
समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। अन्तरिक्षः समित्।
तां वायुः समिन्धे। सा वायुः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे।

साऽग्निः समिन्धे। ताम्हः समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताः स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो व्रतपतेऽग्रे व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

सुमिध्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च॥ [४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु नः शः रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य उदैतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोऽश्छिध्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाऽश्छिध्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वः हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिरहितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूःषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनांतां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मर्हिष्ठो मथ्सदन्धसः। दृढाचिंदा रुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं

प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो यांचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥१२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचः शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः शान्तिद्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोक्षिष्ठन्तमनूतिष्ठन्तु मा माः॥ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हांसिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः रसेनोत्पृज्यन्त्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतः शृण्वाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक् सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाद्द्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवर्पनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीः सदेवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्भेदोऽधिविस्त्रसत्। मेधामनीषे माविंशताः समीचीं भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अथ ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हांसीत्॥१३॥

परावतो दधातु बद्धा जिन्वथ दृशे सप्त च॥

नमो वा॒चे या चो॑दिता या चानु॑दिता तस्यै वा॒चे नमो॑ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये नम॑
 ऋषि॑भ्यो मन्त्र॑कृद्भ्यो मन्त्र॑पति॒भ्यो मा मामृष॑यो मन्त्र॑कृतो मन्त्र॑पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॑कृतो
 मन्त्र॑पतीन्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ः शि॒वामद॑स्तां जुष्टा॑ दे॒वेभ्यः॑ शर्म॑ मे द्यौः शर्म॑
 पृथि॑वी शर्म॑ विश्व॑मिदं जगत्। शर्म॑ चन्द्र॑श्च सूर्य॑श्च शर्म॑ ब्रह्म॑प्रजाप॒ती। भूतं॑ वदिष्ये
 भुव॑नं वदिष्ये तेजो॑ वदिष्ये यशो॑ वदिष्ये तपो॑ वदिष्ये ब्रह्म॑ वदिष्ये सत्यं॑ वदिष्ये तस्मा॑
 अ॒हमिदमु॑प॒स्तर॑णमुप॒स्तृण॑ उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशूनां भूयादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशूनां
 भूयासं॑ प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं॑ प्राणा॑पानौ मा मां हासि॑ष्टं मधु॑ मनिष्ये मधु॑ जनिष्ये मधु॑
 वक्ष्यामि॑ मधु॑ वदिष्यामि॑ मधु॑मर्तो॑ दे॒वेभ्यो॑ वाच॑मुद्यास॒ः शुश्रू॑षेण्यां मनु॑ष्येभ्यस्तं मां दे॒वा
 अव॑न्तु शोभायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्। यत्रः प्रथमं यशं ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तत्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्प्रमुत्तरार्धः। परिणज्जघनार्धः। मरुवं उत्करः॥१॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तत्र्यकामयत्। तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुत्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत्। दक्षिणादिषवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत्। एकं मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥३॥

तथस्मयाकानां स्मयाकत्वम्। तस्मादीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ व इमं रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतं ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणं शिर उदवर्तयत्। तद्वावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्वा(४)इत्यपंतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राद्धम्। तं स्तुतं देवतास्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावंब्रूतां वरं वृणावहे। ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतच्चज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत। अग्निं सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषो रुन्धे। अग्निं सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आश्विनप्रवया इवा यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येति तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्मृत च॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशून्वावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपांक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्याये याज्याये॥८॥

देवताये वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुह्यात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुह्यात्॥९॥

यज्ञपुरुन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपुरुन्तरैति। गायत्री छन्दांस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमर्धः प्राविशत्। पशूनर्धः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरौऽभवत्। यः पशून्। सौऽजाम्। यत्खादिर्यभ्रिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्रं इव वा एषा। यदभ्रिः। अभ्रिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरुकृदेवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृदेवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छेति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छेति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवीं द्यावापृथिवी अनु मे मसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखायं त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवेनद्धरति॥१४॥

त्रि॒ह॒रति। त्रयं इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। तूष्णीं च॒तुर्थं॑ ह॒रति। अ॒प॒रि॒मि॒तादे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नाद॒ग्रे ह॒रति। तस्मा॑न्मृ॒त्ख॒नः क॑रु॒ण्य॒तरः। इ॒य॒त्य॒ग्रं आ॒सी॒रि॒त्या॒ह। अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒द्वारं॑ य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। ऊ॒र्जं वा ए॒त॑ र॒सं पृथि॒व्या उ॒प॒दी॒का उ॒द्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्व॒ल्मीक॑म्। यद्व॒ल्मीक॑व॒पा स॒म्भारो॑ भव॑ति। ऊ॒र्जमे॒व र॒सं पृथि॒व्या अ॒व॒रु॒न्धे। अथो॒ श्रोत्र॑मे॒व। श्रोत्र॑ ह्ये॒तत्पृथि॒व्याः। यद्व॒ल्मीकः॑। अ॒ब॒धि॒रो भ॒वति। य ए॒वं वेद॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॑ व॒ज्रमु॑द॒यच्छ॑त्। स यत्र॑ यत्र॑ प॒राक्र॑मत॥१६॥

तन्ना॒द्धि॒यत। स पू॒तीक॑स्त॒म्बे प॒रा॒क्रम॑त। सो॒ऽद्धि॒यत। सो॒ऽब्र॑वीत्। ऊ॒तिं वै मे॑ धा॒ इति॑। तदू॒तीका॑नामू॒तीक॑त्वम्। यदू॒तीका॑ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॒वोतिं॑ द॒धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि॒ प्र॒जाप॑ते॒ रेत् इत्या॑ह। य ए॒व र॒सः प॒शून्प्रा॑वि॒शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रु॒न्धे। प॒ञ्चैते॑ स॒म्भारा॑ भव॑न्ति। पा॒ङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॑ शि॒रः स॒म्भ॑रति। यद्वा॒म्याणां॑ प॒शूनां॑ च॒र्मणा॑ स॒म्भरे॑त्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॒चाऽर्प॑येत्। कृ॒ष्णाजि॑नेन॒ स॒म्भ॑रति। आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॒चा॒र्पय॑ति। तस्मा॑त्स॒माव॑त्प॒शूनां॑ प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॑ क॒र्नीया॑ र॒सः। शु॒चा ह्य॑ताः। लो॒म॒तः स॒म्भ॑रति। अतो॒ ह्यस्य॑ मे॒ध्यम्। प॒रि॒गृह्या॑ य॒न्ति। र॒क्ष॑सा॒मप॑ह॒त्यै। ब॒हवो॑ ह॒रन्ति। अ॒प॒चि॒तिमे॒वास्मि॑न्द॒धति। उ॒द्ध॑ते॒ सि॒क्तोपो॑स्ते॒ परि॑श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। म॒द॒न्तीभि॑रु॒पं सृ॑जति॥१९॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्द॒धाति। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वास्मि॑न्तेजो॑ द॒धाति। यद्वा॒म्याणां॑ पात्रा॑णां क॒पालैः॑ स॒सृ॑जेत्। ग्रा॒म्याणि॑ पात्रा॑णि शु॒चाऽर्प॑येत्। अ॒र्मक॑पा॒लैः स॒सृ॑जति। ए॒तानि॑ वा अ॒नुप॑जीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व शु॒चा॒र्पय॑ति। श॒र्करा॑भिः स॒सृ॑जति॒ धृत्यै॑। अथो॒ श॒न्त्वाय॑। अ॒ज॒लो॒मैः स॒सृ॑जति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा। प्रि॒ययै॒वेन॑ त॒नुवा॑ स॒सृ॑जति। अथो॒ तेज॑सा। कृ॒ष्णाजि॑नस्य॒ लोम॑भिः स॒सृ॑जति। य॒ज्ञो वै कृ॒ष्णाजि॑नम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं स॒सृ॑जति॥२०॥

याज्याये॒ न जु॑हुयादवि॒शद्रेणुः॑ शान्त्यै॑ प॒ङ्क्ति॑राध॒समित्या॑ह॒ हर॑ति दि॒हन्ति॒ प॒राक्र॑म॒तावि॒शत् प्र॒जाय॑मानानां॑ सृजति॒ श॒न्त्वायाद्यै॑ च॥—[२]

परि॑श्रिते करोति। ब्रह्म॑व॒र्च॒सस्य॑ प॒रि॒गृही॒त्यै। न कु॑र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। यत्कु॑र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॒चा॒र्पये॑त्। अ॒प॒हाय॑ प्राणि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं चाऽऽदि॒त्यं

चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवेन करोति। त्र्युद्धि करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवेन करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवेन धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवेन ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवं त्वा साधवं त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमांमुष्यायुणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहामीत्याह। विशैवेन पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवेन पर्यहति। पशुभिरिति वैश्यस्य। पशुभिरेवेन पर्यहति। असुर्य पात्रमनाच्छृणम्॥२८॥

आच्छृणति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणति। पुरं वा एतत्पयः। यदजक्षीरम्। पुरमेणैवेनं पयसाऽऽच्छृणति। यजुषा व्यावृत्यै। छन्दोभिराच्छृणति। छन्दोभिर्वा एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाऽस्याच्छृणति। छन्धि वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छन्ध्यूर्जमित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः। देवं पुरश्चर सध्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पितं छन्दांसि निष्पत्तृणेत्याह सुक्षितिरनच्छृणञ्छन्दाऽस्याच्छृणत्युद्यौ च॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्धर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्वह्ना। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनात्मे। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा एतस्य देवताः। तामिरेवेन५ समर्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेजं एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपंहत्यै। अनवानम। प्राणाना५ सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपंहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्धौ। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ङ्मञ्जोः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जेव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तित्याह॥३३॥

तेजसैवेनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनन्तिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वरहिरह्येषः॥३४॥

अचिरंसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। स५सीदस्व महा५ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दंश्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूऽप्याह। शीर्षुत एव यज्ञस्य यजमान

आशिषोऽवर्नुधे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्ठात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यं रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजां विशा पर्यूढः। तस्माद्द्वामृणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा और्च्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावर्नुधे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावर्नुधे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवर्नुधे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्तैः। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्विरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो अभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अरहन् बिभर्षि सायंकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति ध्वित्राण्यादन्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादन्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परिर्यन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परिर्यन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परिर्यन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एतां ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै ध्वित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृष्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वैव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति।

तस्मादयं सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाहं यज्ञस्याहं उपरिष्ठादाशोरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याहं यज्ञश्चक्राम् समंष्ट्रे द्वे च॥—————[४]

अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिर्रुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवैरुपरिष्ठाद्रोचयति पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं मनुष्येष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रोचितस्त्वं देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित एवैष मनुष्येष्वायुष्माऽस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिरोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्केन छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्तेऽष्टौ च॥—————[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः।

संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विंशतिरर्धमासाः।
अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि
शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः
प्रतिदधाति। नोक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्ये प्रवृज्यात्। प्रजां पशूनस्य
निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं
गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह।
असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते।
अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च
पृथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान् इत्याह। सध्रीचींश्च ह्येष विषूचींश्च वसान्
प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः।
अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति।
समग्निरग्निनां गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह। अग्निर्ह्येवेषोऽग्निनां सङ्गच्छते।
स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि
रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रां यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्त्सन्दधाति। विश्वासां भुवां
पत इत्याह। हेमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्माहीत्याह।
शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै
मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै मृतयः।
तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्।
मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ठ सः सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं

चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च सः शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्मं वर्चोदा असीत्याह।
आशिषम्वैतामा शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै
तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमवर्क्ये। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः।
ऋत्विजोऽवैक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवैक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै। रुचितमवैक्षन्ते।
रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवैक्षन्ते।
रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्यवैक्षेत। यत्पत्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां
त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावैक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति।
प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्तघनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति
वाचयति चत्वारि च॥

[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह।
अश्विनौ हि देवानां ध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्ये
रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै
देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै
मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति।
अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्येड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः।
पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पूष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ।
ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनम्। उस्त्रं घर्मः
शिःपोस्त्रं घर्मं पाहि घर्मायं शिःषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्।
बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमुपसीदति। दानवः स्थः पेरं इत्याह।
मेध्यानेवैनान्करोति। विष्णुवृत्तो लोहितेनेत्याह व्यावृत्तै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै
पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय
पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागंतमसीति
शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
भागमकः। अश्विनो वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां
वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति।
अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजंता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्।
यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञं हन्युः। वडित्याह।
पुरोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञं रक्षांसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो
रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधुं हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्।
सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो
भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुं शक्यमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत
आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह।
तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा मां हिंसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः पृथिविस्पृङ्गा मां
हिंसीरित्याहाहिंसायै॥६५॥

सुवरंसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते। शिरो
वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्यं वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्रये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह।

असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवन्ते स्वाहेत्याह।
चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय त्वाऽऽदित्यवन्ते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदैव्यावते
स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वंभुमतं विभुमतं प्रभुमतं
वाजं वते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजं वान्। तस्मा एवैनं
जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा
विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्।
तद्रौहिण्यो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति।
अहर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुनां जुषताः
सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सौदवित्याहेन्द्रायेत्याहार्धयति घ्नन्ति गृह्णात्यहिंसायै पशोऽहादित्यवन्ते स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि च॥—[७]

विश्वा आशा दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति।
विश्वा देवानयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य
मयोः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं
यजुर्भिरित्याह। अभ्येवैनं धारयति। अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भागधेयेन
समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मंसातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह।
इन्द्राय हि पुरो हूयते। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वर्षदृते जुहोति। रक्षंसामपहत्यै।
अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमंसातामित्याहानुमत्यै।
तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा इमं यज्ञं
यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं
गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दि॒क्ष्वैवे॑न॒ प्रति॑ष्ठापयति। दे॒वान्ध॑र्म॒पान्गच्छ॑ पि॒तृन्ध॑र्म॒पान्गच्छे॑त्याह। उ॒भये॑ष्वे॒वेन॑ प्रति॑ष्ठापयति। यत्पि॒न्वते। व॒रु॒षुकः प॒र्जन्यो॑ भवति। तस्मा॒त्पि॒न्व॒मानः पु॒ण्यः। यत्प्रा॒द्वि॒न्वते। तद्दे॒वाना॑म्। यद्दक्षि॑णा। तत्पि॒तृणा॑म्॥७३॥

यत्प्र॒त्यक्। तन्म॑नु॒ष्याणा॑म्। यदुद॑ङ्घ्रि॒। तद्रु॒द्राणा॑म्। प्राश्च॑मुद॑श्च॒ पि॒न्वयति॑। दे॒वत्रा॑कः। अथो॒ खलु॑। सर्वा॒ अनु॒ दिशः॑ पि॒न्वयति॑। सर्वा॒ दिशः॑ स॒मे॒धन्ते। अ॒न्तःप॒रि॒धि॒ पि॒न्वयति॑॥७४॥

तेज॒सोऽस्क॑न्दाय। इ॒षे पी॑पि॒ह्यूर्जे पी॑पि॒हीत्या॑ह। इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॑माने दधाति। यज॑मानाय पी॒पि॒हीत्या॑ह। यज॑मानायै॒वैता॒माशि॑ष॒मा शा॑स्ते। मह्यं॒ ज्यैष्ठ्या॑य पी॒पि॒हीत्या॑ह। आ॒त्मन॑ ए॒वैता॒माशि॑ष॒मा शा॑स्ते। त्विष्यै॑ त्वा द्यु॒म्राय॑ त्वे॒न्द्रिया॑य॒ त्वा भू॒त्यै त्वे॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। धर्मा॑सि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे ब्र॒ह्माणि॑ धा॒रये॒त्याह॑॥७५॥

ब्र॒ह्मन्ने॒वेन॑ प्रति॑ष्ठापयति। ने॒त्वा वा॑तः स्क॒न्दया॑दिति॒ यद्य॑भि॒चरे॑त्। अ॒मुष्यं॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयाम्य॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॒च्छेति॑ ब्रू॒याद्यं॑ द्वि॒ष्यात्। यमे॒व द्वेष्टि॑। तेनै॒न॑ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॑मयति। पृ॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहे॒त्याह॑। या ए॒व दे॒वता॑ हुत॒भागाः। ताभ्य॑ ए॒वेन॑ जुहोति। ग्रा॒वभ्यः॑ स्वाहे॒त्याह॑। या ए॒वान्त॑रि॒क्षे वा॑चः॥७६॥

ताभ्य॑ ए॒वेन॑ जुहोति। प्र॒तिरे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह॑। प्रा॒णा वै दे॒वाः प्र॑ति॒राः। तेभ्य॑ ए॒वेन॑ जुहोति। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्या॑ꣳ स्वाहे॒त्याह॑। द्या॒वापृ॑थि॒वीभ्यामे॒वेन॑ जुहोति। पि॒तृभ्यो॑ घ॒र्मपे॒भ्यः स्वाहे॒त्याह॑। ये वै यज्वा॑नः। ते पि॒तरौ॑ घ॒र्मपाः। तेभ्य॑ ए॒वेन॑ जुहोति॥७७॥

रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहे॒त्याह॑। रु॒द्रमे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स॒र्वतः॑ स॒मन॑क्ति। स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॑र॒व॒दय॑ते। उद॑श्च॒ नि॑र॒स्यति॑। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॑ दिक्। स्वा॒यामे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॑र॒व॒दय॑ते। अ॒प उ॑प॒स्पृश॑ति मे॒ध्यत्वा॑य॒। ना॒न्वीक्षे॑त। यद॒न्वीक्षे॑त॥७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्यात्। तस्मा॒न्ना॒न्वीक्ष्यः। अ॒पी॒परो॒ माऽहो॑ रात्रि॒यै मा पा॑ह्येषा ते अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॒त्याह॑। आ॒यु॒रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒पी॒परो॒ मा रा॑त्रि॒या अ॒हो मा पा॑ह्येषा ते अ॒ग्ने स॒मि॒त्तया॑ स॒मि॒ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽ॒ञ्जीरि॒त्याह॑। आ॒यु॒रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्नि॒ज्योति॑र॒ज्योति॑र॒ग्निः स्वा॒हा सूर्यो॑ ज्योति॒रज्योतिः॑ सूर्यः स्वाहे॒त्याह॑। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। होत॒व्यम॑ग्नि॒होत्रा॑(३)त्र होत॒व्या(३)मि॑ति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतः हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। अश्यामं ते देव घर्मं मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते। स्वधाविनोऽशीमहिं त्वा मा मा हिंसीरित्याहाहिंसायै। तेजसा वा एते व्यध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न मांसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्रयति। देवासुराः संयन्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः ससादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्धयति॥८२॥

अकृश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधिं पिन्वयति धारयेत्याह वाचां घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायत्स च॥

[८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यदक्षिणा प्रत्यश्चमुदश्चमुद्वासयैत्। जिह्वा यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राश्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राश्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्धवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

यज्ञः रक्षांसि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्ववैति। साम् वै रक्षोहा। रक्षसामपंहत्यै। त्रिनिधनमुपैति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो रक्षाऽस्यपंहन्ति। पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी। रक्षसामपंहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्वासयैत्। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः शुचारपयेत्। यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचारपयेत्। हिरण्यं निधायोद्वासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरंसि शं युधाया इति त्रिः परिषिञ्चन्पर्येति। त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्श्वसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः सक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्या एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। सदो विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्र इत्याह भ्रातृव्यापनुत्यै। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्ग्व अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवेनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेद। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानः रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह। आशिषमेवेतामा शास्ते। व्यसौ योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्येषः। अचिक्रदद्वषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदंसि समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीरित्याहाहिंसायै। विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्यं क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेनाप्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यादित्याह। ऋतूनेवासमै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतांनि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवासमै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां

पृ॒शून्धो॑मपी॒थम॑नू॒द्वा॒सः सोमं पी॒थानु॑मेहि। स॒ह प्र॒जया॑ स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेत्या॒ह। प्र॒जामे॑व
पृ॒शून्धो॑मपी॒थमा॑त्मन्ध॒त्ते। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॑ ओष॒धयः स॒न्वित्या॑ह। अ॒शिषं॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्ते। दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॑ भू॒यासु॑र्योऽस्मान्द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्विष्म॒ इत्या॑ह। अ॒भिचा॑र ए॒वास्ये॑षः।
प्र वा ए॒षोऽस्मा॑ल्लोका॒र्च्यव॑ते। यः प्र॒वर्ग्य॑मु॒द्वास॑यति। उ॒दुत्यं चि॒त्रमि॑ति॒ सौरी॑भ्या॒मृग्भ्या॑
पुन॑रेत्य॒ गार॑ह॒पत्ये॑ जुहोति। अयं॑ वै लो॒को गार॑ह॒पत्यः। अस्मि॑न्ने॒व लोके॑ प्र॒ति॑तिष्ठति।
अ॒सौ ख॒लु वा आ॑दित्यः सु॒वर्गो॑ लो॒कः। य॒थ्सौरी॑ भव॑तः। तेनै॒व सु॒वर्गाल्लो॑का॒न्नैति॑॥१३॥
ब्रह्म॑णस्वा पर॒स्याया॑ इत्या॒ह द॑धात्य॒न्वित्य॑ रक्ष॒स्वी रक्ष॑साम॒पह॑त्यै॒ वै हि॑रण्यमा॒हार्ध॑यति॒ ह्येष॑ गृ॒णात्वि॒त्याह॑ मनु॒ष्यानि॒त्याहा॑स्यैषोऽष्टौ च॑॥[९]

प्र॒जाप॑तिं॒ वै दे॒वाः शुक्रं॑ पयोऽदु॒हन्। तदै॒भ्यो न॑ व्य॒भवत्। तद॒ग्निर्व्य॑करोत्। ता॒नि
शुक्रि॑याणि॒ सामा॑न्यभवन्। ते॒षां यो र॑सोऽत्य॒क्षर॑त्। ता॒नि शु॒क्रय॑जू॒र्ष्यभ॑वन्। शुक्रि॑याणां
वा ए॒तानि॑ शुक्रि॑याणि। सा॒मप॑य॒सं वा ए॒तयो॑र॒न्यत्। दे॒वाना॑म॒न्यत्प॑यः। यद्भोः प॑यः॥१४॥

त॒थ्साम्नः॑ प॑यः। यद॒जायै॑ प॑यः। तद्दे॒वानां॑ प॑यः। तस्मा॒द्यत्रै॒तैर्य॑जुर्भि॒श्चर॑न्ति।
तत्प॑यसा चरन्ति। प्र॒जाप॑तिमे॒व तत्प॑यसाऽन्नाद्यै॒न॒ सम॑र्धयन्ति। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षात्प्र॑वर्ग्यं
भक्ष॑यति। य॒स्यै॒वं वि॒दुषः॑ प्र॒वर्ग्यः॑ प्रवृ॒ज्यते॑। उ॒त्तर॑वे॒द्यामु॒द्वास॑ये॒त्तेज॑स्का॒मस्य॑। तेजो॒ वा
उ॒त्तर॑वे॒दिः॥१५॥

तेजः॑ प्र॒वर्ग्यः॑। तेज॑सै॒व तेजः॑ सम॑र्धयति। उ॒त्तर॑वे॒द्यामु॒द्वास॑ये॒दन्न॑का॒मस्य॑। शिरो॒ वा
ए॒तद्य॑ज्ञस्य। यत्प्र॑वर्ग्यः। मुख॑मुत्तर॒वेदिः॑। शी॒र्ष्णे॒व मुख॑ स॒न्दधा॑त्य॒न्नाद्या॑। अ॒न्नाद॑ ए॒व
भ॑वति। यत्र॒ खलु॑ वा ए॒तमु॒द्वासि॑तं वया॑सि॒ पर्या॑सते। परि॒ वै ता॑ समा॑ प्र॒जा
वया॑स्या॒सते॥१६॥

तस्मा॑दुत्तर॒वेद्यामे॒वोद्वा॑सयेत्। प्र॒जानां॑ गोपी॒थाय॑। पु॒रो वा प॒श्चाद्वोद्वा॑सयेत्। पु॒रस्ता॑द्वा
ए॒तज्ज्योति॑रुदेति। तत्प॒श्चान्नि॒म्रोच॑ति। स्वा॒मे॒वेन॑ योनि॒मनू॒द्वास॑यति। अ॒पां मध्य॑ उद्वा॑सयेत्।
अ॒पां वा ए॒तन्म॒ध्याज्ज्योति॑रजायत। ज्योतिः॑ प्र॒वर्ग्यः॑। स्व॒यै॒वेन॑ योनौ प्र॒तिष्ठा॑पयति॥१७॥

यं द्वि॑ष्यात्। यत्र॒ स स्या॑त्। तस्या॑ दि॒श्युद्वा॑सयेत्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यत्प्र॑वर्ग्यः।
अ॒ग्निनै॒वेन॑ वैश्वान॒रेणा॑भि प्रव॑र्तयति। औदु॑म्ब॒र्या॑ शाखा॒यामु॒द्वास॑येत्। ऊ॒र्वा उ॒दुम्ब॑रः।
अन्नं॑ प्रा॒णः। शु॒ग्धर्मः॥१८॥

इ॒दम॑हम॒मुष्या॑मु॒ष्याय॑णस्य॒ शुचा॑ प्रा॒णम॑पि॒ दह॑मीत्या॒ह। शु॒चैवा॑स्य॒ प्राण॑मपि॒ दह॑ति।

ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥१९॥

गोः पर्य उत्तरवेदिगंसते स्थापयति घर्मो यन्ति॥

[१०]

प्रजापतिः सम्भ्रियमाणः। सम्राट्सम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेन नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीयांसं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवेन तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽप्राक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवंति। गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिगच्छति। वैश्वदेवः स संसन्नः॥१०२॥

वसंवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पर्यस्यानीयमाने। मारुतः क्रथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिरहूयमानो वाग्धुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेन नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेवोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागंवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमंवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा संसन्ने हूयमानो वाग्धुतो दधात्येषः॥

[११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामा एति। यद्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा

दे॒वाने॑ति। यत्तृतीयेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तुर्थेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। आ॒दित्यो॑
भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्पञ्च॑मेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्सर॑मेति। यत्सप्त॑मेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। धा॒ता भू॒त्वा
शक्क॑रीमेति। यदष्ट॑मेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। बृह॑स्पतिर्भू॒त्वा गा॒यत्रीमे॑ति। यन्न॑वमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। मि॒त्रो
भू॒त्वा त्रि॒वृतं॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद्व॑शमेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। वरु॑णो भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॒काद॑शेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति। यद्वा॑दशेऽह॑न्प्रवृज्यते॑। सोमो॑
भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति। यत्पु॑रस्ता॒दुप॒सदा॑ प्रवृज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मूँल्लो॒काऽस्तप॑न्नेति।
यदु॑परि॒ष्ठादु॒पसदा॑ प्रवृज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वाङ्मूँल्लो॒काऽस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐ॒व
त॑पति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥

[१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वां सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

परेयुवा॑सं प्रवतो॑ महीरनु॑ बहुभ्यः पन्थामनपस्पशानम्। वैवस्वत॑सु सङ्गमनं जनानां
यम॑सु राजान॑सु हविषां दुवस्यत। इदं त्वा वस्त्रं प्रथमन्वागन्नपैतदूह॑ यदिहाविभः पुरा।
इष्टापूर्तमनु सम्पश्य॑ दक्षिणां यथा ते दत्तं बहुधा विबन्धुषु। इमौ युनज्मि ते वही
असुनीथाय वोढवै। याभ्यां यमस्य सादन॑सु सुकृतां चापि गच्छतात्। पूषा त्वेत्श्चावयतु
प्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः। स त्वैतेभ्यः परिददात्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रैभ्यः।
पूषेमा आशा अनुवेद॑ सर्वाः सो अस्मा॑सु अभयतमेन नेषत्। स्वस्ति॑दा अघृणिः
सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्पुर एतु प्रविद्वान्॥१॥

आयुर्विश्वायुः परिपासति त्वा पूषा त्वां पातु प्रपथे पुरस्तात्। यत्राऽऽसते सुकृतो
यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः संविता दधातु। भुवनस्य पत इद॑सु हविः। अग्रयं रयिमते
स्वाहा। पुरुषस्य सयावर्षपेदधानि मृज्महे। यथा नो अत्र नापरः पुरा जरसु आयति।
पुरुषस्य सयावर्षि वि तै प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुप
प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं मा॑सु स्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा
नभसा संव्ययन्त्युभौ नो लोकौ पर्यसाऽभ्याववृथ्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्यं प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु
पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि।
हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्ण॑सु हस्तादाददाना मृतस्य
श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वय॑सु सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम।
धनुरहस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वय॑सु सुशेवा विश्वाः
स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणि॑सु हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव
त्वमिह वय॑सु सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्रे चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो
दैवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्रेर्वमं परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा
पीवसा च। नेत्वा धृष्णुरहरसा जरहृषाणो दधद्विधृक्ष्यन्पर्यङ्कयाते। मेनमग्रे विदहो

माऽभिशां चो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवौ जातवेदोऽथैमेनं
 प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथैमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा
 गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च
 गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः।
 अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं तै शोचिस्तपतु तं तै अर्चिः। यास्तै शिवास्तनुवौ
 जातवेदस्ताभिर्वहेम॥ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य
 योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहैम॥ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वान्भ्याववृध्वामिमांतीर्जयेम् शरीरैश्चत्वारि च॥

[१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य
 एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते
 स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त
 इध्मं जुभरंत्सिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्मात्स्मीमघायत उरुष्यः।
 अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय
 स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥

[२]

प्र केतुना बृहता भौत्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रौरवीति। दिवश्चिदन्तादुप
 मामुदानंङ्गामुपस्थे महिषो वर्धध। इदं त एकं पुर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा
 संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। नाके सुपूर्णमुप
 यत्पतन्त॥ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं
 भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुनां पथा। अथा पितृभ्यस्विदत्रा॥
 अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति। यो ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षौ नृचक्षसा।
 ताभ्यां राजन्मरि देह्येन॥ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशा॥ अनु। तावस्मभ्यं दृशये
 सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमन्त्रेह भद्रम्। सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपांसते। येभ्यो मधु
 प्रधावति ताश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये तनुत्यजः। ये वा
 सहस्रदक्षिणास्ताश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो

ये चक्रिरे म॒हत्तांश्चिदे॒वापि गच्छ॑तात्। अश्म॑न्वती रेवतीः स॒ र॑भध्वमुत्तिष्ठत् प्र॒तर॑ता सखायः। अत्रा॑ जहाम॒ ये अस॒न्नशे॑वाः शि॒वान् व॒यम॒भि वाजा॑नुत्तरेम॥७॥

यद्वै दे॒वस्य॑ स॒वितुः प॒वित्रं॑ स॒हस्र॑धा॒रं वि॑त॒तम॒न्तरि॑क्षे। येना॒पुना॑दिन्द्रमना॒र्तमा॒त्यै तेना॑हं मा॒ र्च॑र्व॒तनुं पु॑नामि। या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादप॑ यन्ति शाखा॑ अ॒भिर्मृ॑ता नृ॒पति॑मिच्छ॒मानाः। धा॒तुस्ताः सर्वाः प॒र्वणे॑न पू॒ताः प्र॒जया॑स्मान्न॒य्या वर्च॑सा स॒ र्च॑साथ। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑ पश्य॑न्तो ज्योति॑रुत्तर॒म। दे॒वं दे॒वत्रा॑ सूर्य॒मग॑न्म ज्योति॑रुत्त॒मम्। धा॒ता पु॑नातु स॒विता पु॑नातु। अ॒ग्नेस्तेज॑सा सूर्य॒स्य वर्च॑सा॥८॥

पृष्ठोत्तरेमाष्टौ च॥

[३]

यन्ते॑ अ॒ग्निम॑म॒न्थाम॑ वृष॒भाये॑व प॒क्तवे॑। इ॒मन्त॑ र॒ श॑म॒याम॑सि क्षी॒रेण॑ चोद॒केन॑ च। यन्त्व॑म॒ग्ने स॒मद॑ह॒स्त्वमु॑ निर्वा॒पया पु॑नः। क॒याम्बू॒रत्र॑ जायतां पाक॒दूर्वा व्य॑ल्कशा। शी॒ति॒के शी॒ति॒काव॑ति ह्रादु॒के ह्रादु॑कावति। म॒ण्डूक्या॑ सुसङ्ग॒मये॑म॒ र्च॑स्व॒ग्नि र॒ श॑म॒य। शं ते॑ ध॒न्व॒न्या आपः॑ श॒मु ते स॑न्त्व॒नूक्याः। शं ते॑ स॒मुद्रि॒या आपः॑ श॒मु ते स॑न्तु व॒र्ष्याः। शं ते॑ स्र॒वंन्ती॑स्त॒नुवे श॒मु ते स॑न्तु कू॒प्याः। शन्ते॑ नी॒हरो॑ व॒र्षतु॑ श॒मु पृ॒ष्वाऽव॑शीयताम्॥९॥

अ॒वं सृ॒ज पु॑न॒र॒ग्ने पि॒तृभ्यो॑ यस्त॒ आहु॑तश्चर॑ति स्व॒धाभिः॑। आयु॑र्व॒सान् उ॒प या॑तु शे॒ष र॒ सङ्ग॑च्छतां त॒नुवा॑ जातवेदः। सङ्ग॑च्छ॒स्व पि॒तृभिः॑ स॒ र्च॑ स्व॒धाभिः॑ स॒मिष्टा॑पू॒र्तेन॑ प॒रमे॑ व्योम॒न्। यत्र॑ भू॒म्यै वृ॑णसे तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता द॑धातु। यत्ते॑ कृ॒ष्णः श॑कुन आ॒तुतो॑द॒ पिपी॑लः सर्प॒ उ॒त वा॒ श्वाप॑दः। अ॒ग्निष्ट॒द्विश्वा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु सोम॑श्च॒ यो ब्रा॑ह्म॒णमा॑वि॒वेश। उत्ति॑ष्ठात॒स्तनु॑व॒ र्च॑ सम्भ॒रस्व॑ मेह॒ गात्र॑म॒वहा॑ मा शरी॑रम्। यत्र॑ भू॒म्यै वृ॑णसे तत्र॑ गच्छ॒ तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता द॑धातु। इ॒दं तु॑ ए॒कं प॒र ऊ॑त॒ ए॒कं तृ॒तीये॑न ज्योति॑षा स॒वि॒शस्वा॑। स॒वे॒शंन॑स्त॒नुवै चारु॑रेधि प्रि॒यो दे॒वानां॑ प॒रमे॑ स॒धस्थै॑। उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॑ प्र॒द्रवौ॑कः कृ॒णुष्व॑ प॒रमे॑ व्योम॒न्। य॒मेन॑ त्वं य॒म्यां स॒विदा॑नोत्त॒मं नाक॑मधि॒ रोहे॑मम्। अश्म॑न्वती रेवतीर्यद्वै दे॒वस्य॑ स॒वितुः प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादुद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु। अ॒स्मात्त्व॑मधि॒ जातो॑ऽस्य॒यं त्व॑दधि॒जाय॑ताम्। अ॒ग्नये॑ वैश्वान॒राय॑ सुव॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॥१०॥

अवशीयता र॒ स॒धस्थे॑ प॒ष्ठं च॥

[४]

आया॑तु दे॒वः सु॒मना॑भि॒रूतिभि॑र्य॒मो ह॑वे॒ह प्र॑य॒ताभि॑र॒क्ता। आसी॑दता र॒ सुप्र॑यते॒ह ब॒र्हिष्य॑र्जाय जा॒त्यै म॑म॒ शत्रु॑हत्यै। य॒मे इ॒व य॑त॒माने॑ यदै॒तं प्र॒वा॑म्भ॒र॒न्मानु॑षा दे॒व॒यन्तः॑।

आसीदतुः स्वमुं लोकं विदानीं स्वासुस्थे भवतुमिन्दवे नः। यमाय सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः। यमं हं यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरङ्कृतः। यमाय घृतवद्धविर्जुहोतु प्र च तिष्ठत। स नो देवेष्वार्यमदीर्घमायुः प्र जीवसे। यमाय मधुमत्तमं राज्ञं हव्यं जुहोतन। इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वैभ्यः पथिकृद्भ्यः॥११॥

योऽस्य कौष्ठ्यं जगत् पार्थिवस्यैकं इद्वशी। यमं भङ्गुश्रवो गांय यो राजानपरोध्यः। यमङ्गाय भङ्गुश्रवो यो राजानपरोध्यः। येनाऽऽपो नद्यो धन्वा नि येन द्यौः पृथिवी दृढा। हिरण्यकक्ष्यान् सुधुरान् हिरण्याक्षानयः शफान्। अश्वाननश्यतो दानं यमो राजाऽभि तिष्ठति। यमो दाधार पृथिवीं यमो विश्वमिदं जगत्। यमाय सर्वमित्रस्थे यत्प्राणद्वायुरक्षितम्। यथा पञ्च यथा षड्यथा पञ्च दशर्षयः। यमं यो विद्यात्स ब्रूयाद्यथैक ऋषिर्विजानते॥१२॥

त्रिकद्रुकेभिः पतति षडुर्वीरकमिद्वहत्। गायत्री त्रिष्टुप्छन्दांसि सर्वा ता यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वतो विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाश्चापचित्यन्ति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते यमः। अत्रा नो विशपतिः पिता पुराणा अनुवेनति॥१३॥

पथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥ [५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सं शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभरत्पिन्वमाने। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमं समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति जनायाग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन्। अपैत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामग्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्तां शुनमष्टमुदिङ्गय शुनासीरा शुनमुस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि चक्रथुः पयः। तेनेमामुप सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाची सुभगे भवा यथा नः सुभगा संसि यथा नः

सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमग्निः देवयाना अतारिष्म तमसस्परमस्य। ज्योतिरापाम सुवर्गन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतर्यन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व सन्तै॥१६॥

अग्निः अंगम् सप्त च॥

[६]

उत्ते तन्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहः रिषम्। एताः स्थूणां पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः सादनात्ते मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुव्यवसं पृथिवीः सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निरक्रत्या उपस्थै। उद्ध्वञ्चस्व पृथिवि मा विबांधिताः सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथा सिचाभ्येनं भूमि वृणु। उद्ध्वञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मितु उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीर्धाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा ऊर्ममस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निर्धीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्तु उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेध्यो भवं यमेन त्वं यम्यां संविदानः। मा त्वा वृक्षौ सम्बांधिष्ठा मा माता पृथिवि त्वम्। पितृन् हि यत्र गच्छास्येधासं यमराज्यै। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथा मा माता पृथिवी मही। वैवस्वतः हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तरं प्रतरोत्तरं॥१८॥

सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः पृथिवि शं भव। षड्वीता सूर्य ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरैर्हि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा नः प्रजाः रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवता।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्धृतवांश्चरुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनि॒कृतः पथि॑कृतः सपर्य॑त॒ ये दे॒वानां॑ घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॑धीयते गृहेऽसौ। दशाक्ष॑रा ता॒५ रक्ष॑स्व तां गो॒पाय॑स्व तां ते परि॑ददामि तस्यां त्वा मा द॑भन्पितरो दे॒वता॑। प्रजाप॑तिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूप॑वान्धृतवांन् क्षी॒रवा॑न्ध॒धिवा॑न्मधु॒मांश्च॑रुरेह सीदतूत्तभ्रुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनि॒कृतः पथि॑कृतः सपर्य॑त॒ ये दे॒वानां॑ शृ॒तभा॑गाः क्षी॒रभा॑गा द॒धिभा॑गा मधु॒भागा॑ इ॒ह स्थ। ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा नि॑धीयते गृहेऽसौ। श॒ताक्ष॑रा स॒हस्रा॑क्षराऽयु॒ताक्ष॑राऽच्यु॒ताक्ष॑रा ता॒५ रक्ष॑स्व तां गो॒पाय॑स्व तां ते परि॑ददामि तस्यां त्वा मा द॑भन्पितरो दे॒वता॑। प्रजाप॑तिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अन॑पस्फुरन्तीरु॒त्तर॑ दे॒वत॑या द्वे च॥

[७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि यास्ते॑ धा॒नाः परि॑किरा॒म्यत्र॑। तास्ते॑ यमः पि॒तृभिः॑ संवि॒दानोऽत्र॑ धे॒नूः का॑म॒दुघाः॑ करोतु। त्वाम॑र्जुनौषधीनां पयो॑ ब्र॒ह्माण॑ इद्वि॒दुः। तासां॑ त्वा म॒ध्यादा॑द॒दे च॑रु॒भ्यो अपि॑धातवे। दूर्वा॑णांश्च स्त॒म्बमा॑ह॒रैतां॑ प्रि॒यत॑मां मम। इ॒मां दि॑शं मनु॒ष्याणां॑ भूयि॒ष्ठानु॑ वि रो॒हतु॑। काशा॑नांश्च स्त॒म्बमा॑ह॒र रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑। य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॑राभ॒वन्न॑घायवो यथा तेनाभ॒वान्पुनः॑। द॒र्भाणां॑श्च स्त॒म्बमा॑ह॒र पि॑तृणामोषधीं प्रि॒याम्। अ॒न्वस्यै॑ मूलं जीवा॒दनु॑ काण्ड॒मथो॑ फलम्॥२१॥

लो॒कं पु॑ण॒ ता अ॑स्य सू॒द॒दोह॑सः। शं वा॒तः श॑ हि ते घृ॒णिः श॑मुं ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां ते दि॒शः सर्वाः॑। इ॒दमे॒व मे॒तोऽप॑रा॒मा॒र्तिमा॑राम॒ काश्च॑न। तथा तद॒श्विभ्या॑ कृतं मि॒त्रेण॑ वरु॒णेन॑ च। व॒रुणो॑ वा॒रया॑दिदं दे॒वो व॑न॒स्पतिः॑। आ॒त्यै नि॒र॒ऋत्यै॑ द्वे॒षाच्च॑ व॑न॒स्पतिः॑। वि॒धृति॑रसि वि॒धारया॑स्मद॒घा द्वे॒षाश्च॑सि श॒मि श॑मया॒स्मद॒घा द्वे॒षाश्च॑सि य॒व य॑वया॒स्मद॒घा द्वे॒षाश्च॑सि। पृथि॑वीं गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ पृथि॑वीं गच्छा॒ऽऽपो॑ वा गच्छ॒ यदि॑ तत्र ते हि॒तमो॑षधीषु प्र॒ति॒ति॒ष्ठा शरी॑रैः। अ॒श्म॒न्वती॑ रे॒वती॒र्यद्वै॑ दे॒वस्य॑ स॒वितुः॑ प॒वित्रं॑ या रा॒ष्ट्रात्प॑न्नादुद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पु॒नातु॥

[८]

आ रो॒हता॑ऽऽयु॒र्ज॒रसं॑ गृणा॒ना अ॑नुपूर्वं यत॑माना॒ यति॑ष्ट। इ॒ह त्व॑ष्टां सु॒जनि॑मा सुर॒बो

दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति कृताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूँषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्रे तनुवै कूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजं पुनर्जरायु गौरिवा अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधं मृत्यवे स्वाहा। अनङ्गाहमन्वारभामहे स्वस्त्यै। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्या प्राञ्जोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्तिरो मृत्युं दद्महे पर्वतेन। इमा नारीरविधुवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातं हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्विनथ्स्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्विन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाँसि यवोऽसि यवयास्मदघा द्वेषाँसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥

[९]

अपं नः शोशुचदधमग्रे शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्विष्ट एषां प्रास्माकांसश्च सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्रेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयत्ते अग्रे सूरयो जायैमहि प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वँ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया। अपं नः शोशुचदधम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्त्यै। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाँ स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा

प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ठै। मयैतां मा॒ऽस्तां भ्रियमा॑णा दे॒वी स॒ती पि॑तृलोकं
यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा नभेसा॒ संव्य॑यन्त्युभौ नो॒ लोकौ प॑यसाऽऽवृ॑णीहि। रयि॑ष्ठामग्निं
मधु॑मन्तमूर्मिण॒मूर्जः सन्तं॑ त्वा प॑यसोप॒ स॒ संदे॑म। स॒ र॒य्या समु॑ वर्चसा॒ सच॑स्वा नः
स्व॒स्तये॑। ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॑ता ये च॒ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृतस्य॒ धारयि॑तुं मधु॒धारा
व्यु॒न्दती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता वसू॑ना॒ऽऽ स्वसा॑ऽऽदि॒त्याना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। प्रणु॑वोचं
चि॒कि॒तुषे॑ जना॒य मा॑गामना॒गाम॑दिति॒ वधि॑ष्ट। पिब॑तूदकं तृणा॑न्यत्तु। ओमु॑थ्सृजत॥२७॥
वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजुषा॑ प्र॒जामा॑युर्धनं च॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सु॒म॒ङ्गली॑रियं व॒धूरि॑मा॒ संमे॑त॒ पश्य॑त। सौभा॑ग्यम॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परे॑तन।
इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॑पु॒त्रा सु॑भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राणा धे॑हि॒ पति॑मेकाद॒शं कृ॑धि॥
आ॒वह॑न्ती वितन्वा॒ना। कु॒र्वाणा॑ ची॒रमा॑त्मनः। वासा॑सि॒ मम॑ गाव॑श्च। अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा।
ततो॑ मे॒ श्रिय॑माव॑ह।

ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

ॐ। शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रुमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामेवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्चं च॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्चं॥ [२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनं सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननं सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतात्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचरषणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः

स्वाहा॥ प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ दमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥ शमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा॥ श्रेयान् वस्यंसोऽसानि स्वाहा॥ तं त्वां भग प्रविशानि स्वाहा॥ स मां भग प्रविश स्वाहा॥ तस्मिन्सहस्रंशाखे। निर्भंगाहं त्वयि मृजे स्वाहा॥ यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा॥ प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

वितृन्वाना शमांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा धातरायन्तु सर्वतः स्वाहैकं च॥ [४]

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्तिस्त्रो व्याहृतयः। तासांमुहस्मै तां चतुर्थीम्। माहांचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः। भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै देवा बलिमावहन्ति॥१२॥ असौ लोको यजूंषि वेद द्वे च॥ [५]

स य एषोऽन्तरहृदय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः। अन्तरेण तालुके। य एष स्तनं इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो विवर्तते। व्यपोह्य शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥

सुवरित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वाराज्यम्। आप्रोति मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति। आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥ वायवमृतमेकं च॥ [६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशाः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि। आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्यधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो व्यानोऽपान

उ॒दानः स॒मानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्क॒क्। चर्म मा॒स॒ऽस्त्रावास्थिं म॒ज्जा। ए॒तदधि॑
वि॒धाय॑र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क्तुं वा इ॒दं सर्व॑म्। पाङ्क्तु॑नैव पाङ्क्तु॑ऽस्पृणोतीति॑॥१५॥

सर्वमेकं च॥

[७]

ओमि॒ति ब्र॒ह्म। ओमि॒तीद॑ सर्व॑म्। ओमि॒त्येत॑दनु॒कृति॑ ह स्म॒ वा अ॒प्योश्रा॑वयेत्याश्रा॒वयन्ति॑
ओमि॒ति सा॒मानि॑ गा॒यन्ति॑। ओ॒शोमि॑तिं श॒स्त्राणि॑ श॒सन्ति॑। ओमि॒त्यध्व॑र्युः प्र॒तिग॑रं
प्र॒तिगृ॑णाति। ओमि॒ति ब्र॒ह्मा प्र॑सौति। ओमि॒त्यग्नि॑होत्रमनु॒जाना॑ति। ओमि॒ति ब्रा॒ह्मणः
प्र॒वक्ष्य॑न्नाह॒ ब्रह्मो॑पा॒प्रवा॑नीतिं। ब्रह्मै॒वोपा॑प्रोति॥१६॥

ओन्दशं॥

[८]

ऋ॒तं च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। सत्यं॑ च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। तपश्च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। दमश्च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। शमश्च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। अ॒ग्नयश्च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। अ॒ग्निहो॑त्रं च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। अति॑थयश्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। मा॒नुषं॑ च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। प्र॒जा च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। प्र॒जनश्च॑ स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। प्र॒जाति॑श्च स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ च। सत्य॑मिति सत्यवचा॑ रा॒थीतरः॑। तप॑ इति तपो॒नित्यः॑ पौ॒रुशि॑ष्टिः। स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चने॒ एवेति॑ नाको॑ मौ॒द्गल्यः॑। तद्धि॑ तप॑स्तद्धि॒ तपः॑॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥

[९]

अ॒हं वृ॒क्षस्य॑ रे॒रिवा॑। की॒र्तिः पृ॒ष्ठं गि॑रेरि॒वा। ऊ॒र्ध्वप॑वि॒त्रो वा॒जिनी॑व स्व॒मृत॑मस्मि।
ब्र॒विण॑सर्व॑र्चसम्। सुमे॒धा अ॑मृतो॒क्षितः॑। इति॑ त्रि॒शङ्को॑र्वेदा॒नुव॑चनम्॥१८॥

अहं षट्॥

[१०]

वेद॑मनू॒च्याऽऽचा॑र्योऽन्ते॒वा॒सिन॑मनु॒शास्ति॑। सत्यं॑ वद। धर्मं॑ चर। स्वा॒ध्याया॑न्मा प्र॒मदः॑।
आ॒चा॒र्याय॑ प्रियं धनमा॒हृत्य॑ प्र॒जात॑न्तुं मा व्य॑वच्छे॒त्सीः। सत्या॑न्न प्र॒मदित॑व्यम्। धर्मान्न॑
प्र॒मदित॑व्यम्। कुश॑लान्न प्र॒मदित॑व्यम्। भू॒त्यै न प्र॑मदित॑व्यम्। स्वा॒ध्याय॑प्रव॒चना॒भ्यां न
प्र॒मदित॑व्यम्॥१९॥

दे॒वपि॑तृका॒र्याभ्यां॑ न प्र॒मदित॑व्यम्। मा॒तृदे॒वो भ॒व। पि॒तृदे॒वो भ॒व। आ॒चा॒र्यदे॒वो भ॒व।
अति॑थि॒दे॒वो भ॒व। या॒न्यन॑व॒द्यानि॑ कर्मा॒णि। ता॒नि से॒र्वित॑व्या॒नि। नो इ॒तरा॑णि। या॒न्यस्मा॑कं
सु॒च॑रि॒ता॒नि। ता॒नि त्वयो॑पा॒स्यानि॑॥२०॥

नो इ॒तरा॑णि। ये के चा॒स्मच्छे॑या॒सो ब्रा॒ह्मणाः॑। तेषां॑ त्वयाऽऽस॒नेन॑ प्र॒शंसि॑तव्यम्।
श्रद्ध॑या दे॒यम्। अ॒श्रद्ध॑याऽदे॒यम्। श्रि॒या दे॒यम्। हि॒या दे॒यम्। भि॒या दे॒यम्। संवि॑दा दे॒यम्।
अथ॑ यदि ते कर्म॒विचि॑कि॒त्सा वा वृ॑त्तविचि॒कि॒त्सा वा स्या॑त्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मृशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा तै तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मृशिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा तै तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वैदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्मृतं च॥ [११]

ॐ। शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्चं च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्रोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्त्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्निरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीऽश्रिताः। अथो अन्नैनेव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासन्ते। अन्नं हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वोषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नैर्न वर्धन्ते। अद्यतेऽस्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुरयन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासन्ते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्।

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्ध्वसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विंदुरिति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चित्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तत्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तत्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदैजायत। तदात्मानं स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रंसो वै सः। रसं ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष्ट आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः।

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः।

स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः।

स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।

स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवानामानन्दाः।

स एक इन्द्रस्याऽऽनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः।

स एको बृहस्पतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतैरानन्दाः।

स एकः प्रजापतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतैरानन्दाः।

स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चेति। एतं ह वाचं न तपति। किमहं साधुं नाकुरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्येव एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु मा वि॒द्विषा॑वहै। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

भृ॒गुर्वै वा॑रुणिः। वरु॑णं पि॒तर॑मुप॒ससा॑र। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा॑ ए॒तत्प्रो॑वाच।
अन्नं॑ प्रा॒णं चक्षुः॑ श्रोत्रं॒ मनो॑ वाच॒मिति॑। त॒ ह्यो॑वाच। यतो॒ वा इ॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। येन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। यत्प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्ति। तद्विजि॑ज्ञासस्व। तद्ब्र॒ह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥१॥

अन्नं॑ ब्रह्मेति व्य॑जानात्। अ॒न्ना॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। अन्ने॑न॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। अन्नं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति। तद्विज्ञा॑य। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मुप॒ससा॑र। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति। त॒ ह्यो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥२॥

प्रा॒णो ब्र॒ह्मेति॑ व्य॑जानात्। प्रा॒णा॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। प्रा॒णेन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। प्रा॒णं प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति। तद्विज्ञा॑य। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मुप॒ससा॑र। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति। त॒ ह्यो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥३॥

मनो॑ ब्रह्मेति व्य॑जानात्। मन॑सो ह्ये॒व खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। मन॑सा॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। मनः॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति। तद्विज्ञा॑य। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मुप॒ससा॑र। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति। त॒ ह्यो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥४॥

वि॒ज्ञानं॑ ब्रह्मेति व्य॑जानात्। वि॒ज्ञा॒ना॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। वि॒ज्ञाने॑न॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। वि॒ज्ञानं॑ प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति। तद्विज्ञा॑य। पुनरे॒व वरु॑णं पि॒तर॑मुप॒ससा॑र। अधी॑हि भगवो ब्रह्मेति। त॒ ह्यो॑वाच। तप॑सा॒ ब्रह्म॒ विजि॑ज्ञासस्व। तपो॒ ब्रह्मेति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा॥५॥

आ॒न॒न्दो ब्र॒ह्मेति॑ व्य॑जानात्। आ॒न॒न्दा॒द्यैव॑ खल्वि॒मानि॑ भू॒तानि॑ जायन्ते। आ॒न॒न्देन॒ जा॒ता॒नि जी॑वन्ति। आ॒न॒न्दं प्रय॑न्त्य॒भि संवि॑शन्तीति। सैषा भा॑र्ग॒वी वा॑रु॒णी वि॒द्या। प॒रमे॒ व्यो॑म॒न् प्र॑तिष्ठिता। य ए॒वं वेद॑ प्र॒ति॑तिष्ठति। अन्न॑वान॒न्नादो॑ भ॒वति॑। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑

पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत्। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेनं। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत्। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नं राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नं राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नं राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्वह्नेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः सपत्न्याः। परि येऽप्रियां भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासांवादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्या। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कम्य। इमाँल्लोकान्कामात्री कामरूप्यनुश्चरन्। एतत्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहं श्लोककृद्हं श्लोककृद्हं श्लोककृत्।

अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाङ्ग। यो मा ददाति
 स इदेव मा(३) वाः। अहमन्नमन्नेमदन्तमा(३) द्धि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न
 ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा
 विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ। सह नावतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे महतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतीरपि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूश्च विवेश भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्। यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेव तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्वह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यश्च न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्यैशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेतिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा मनसाऽभिकृप्ते य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनोळम्। यस्मिन्निदं सं च विचैकं स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्। स नो बभ्युर्जनिता स विधाता

धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यैरयन्त। परि
द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य
तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च।
प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य
काम्यम्। निनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूश्च मह्यमावहू जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिंसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं
जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय
विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि।
तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नो षण्मुखः
प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय
विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि।
तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदंष्ट्राय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिक्राय धीमहि। तन्नो आदित्यः
प्रचोदयात्। वैश्वानुराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय
विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी।
काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि॥७॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि।
तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा।
शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधा॒रिणी। उद्धृ॒ताऽसि व॑राहेण कृष्णेन शतबा॒हुना। मृत्तिके॑ हनं मे पापं॒ यन्म॒या दु॑ष्कृतं कृतम्। मृत्तिके॑ ब्रह्म॒दत्ताऽसि क॑श्यपेनाभि॒मन्त्रिता। मृत्तिके॑ देहि मे पुष्टिं॒ त्वयि॒ सर्वं प्र॑तिष्ठितम्॥८॥

मृत्तिके॑ प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तयां ह॒तेन॑ पापेन॒ गच्छ॑मि परमां॒ गतिम्॑।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे ततो॑ नो अभयं कृधि। मघ॑वन्छुग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॑ विद्विषो॒ विमृ॑धो जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्प॑तिर्वृ॒त्रहा॑ विमृ॑धो वशी। वृषेन्द्रः॑ पुर ए॒तु नः॑ स्व॒स्ति॒दा अ॑भयङ्करः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पूषा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्ताक्ष्यो॑ अरि॒ष्टने॑मिः स्व॒स्ति नो॑ बृह॒स्पति॑र्दधातु। आपा॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्र॒भर्मा॑ धुनिः शिमी॑वाञ्छ॒रुमा॑ ऋजी॒षी। सोमो॑ वि॒श्वान्य॑तसावना॒नि ना॒र्वाग्नि॑न्द्रं प्र॒तिमा॑नानिदेभुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञानं प्रथ॒मं पुर॑स्ताद्वि॒सीम॑तः सुरु॒चो वे॒न आ॑वः। सबु॒ध्रिया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॑ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृ॒क्षरा॑ निवेश॒नी। यच्छा॑नः शर्म स॒प्रथाः॑। गन्ध॑द्वारां दुरा॒धर्षा॑ नित्यपुष्टां करि॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ सर्व॒भूता॑नां तामि॒होप॑ह्वये श्रियम्। श्री॑र्मे भ॒जतु। अल॑क्ष्मी॒र्मे न॑श्यतु। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भि॒रिमो॑ल्लो॒कान॑नपज॒य्यम॒भ्यज॑यन्। म॒हा ऋ॒न्द्रो वज्र॑बाहुः षोड॒शी शर्म॑ यच्छतु॥१०॥

स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ करोतु हन्तुं पा॒प्मानं॑ योऽस्मान् द्वेष्टि। सो॒मान् स्व॑रंणं कृणुहि ब्रह्म॑णस्पते। क॒क्षीव॑न्तं य औ॒शिज॑म्। शरी॑रं यज्ञशम॒लं कु॑सीदं तस्मि॑न्त्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चर॑णं प॒वित्रं॑ वि॒ततं॑ पुरा॒णं येन॑ पू॒तस्तर॑ति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शुद्धेन॑ पू॒ता अति॑ पा॒प्मानम॑रातिं तरेम। स॒जोषा॑ इन्द्र॒ सग॑णो मरु॒द्भिः सोमं॑ पिब वृ॒त्रह॑ञ्छूर वि॒द्वान्। ज॒हि शत्रू॑ रप॒ मृधो॑ नुद॒स्वाथा॑भयं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। सु॒मित्रा॑ न आप॒ ओष॑धयः सन्तु दुर्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासु॒र्योऽस्मान् द्वेष्टि॑ यं च॒ वयं॑ द्विष्मः। आपो॑ हि ष्ठा म॒यो भुव॑स्ता न ऊ॒र्जे द॑धातन॥११॥

म॒हेर॑णाय॒ चक्ष॑से। यो वः शि॒वत॑मो रस॒स्तस्य॑ भाजयते॒ह नः॑। उ॒शती॑रिव मा॒तरः॑। तस्मा॒ अरं॑ गमाम वो॒ यस्य॑ क्षया॒य जि॒न्व॑था। आपो॑ ज॒नय॑था च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्ध्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्ण्या। असिक्त्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमा स्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयं सः श्रितं सुवः॥१४॥

स नः सुवः सः शिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमा रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्थसमुद्रः प्रथमे विधर्म जनयन् राजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्यै बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरितात्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गा

देवी५ शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्रे त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरिति दुर्गाणि विश्वा। पृथ्वी पृथ्वी बहूला न उर्वी भवां तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिं पर्षि। अग्रे अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पृतनाजित५ सहमानमग्निमुग्र५ हुवेम परमाथ्सधस्थात्। स नः पर्षदतिं दुर्गाणि विश्वा क्षामंदेवो अतिं दुरितात्यग्निः। प्रलोषिं कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि। स्वाश्चाग्रे तनुवं पिप्रयंस्वास्मभ्यं च सौभगमायंजस्व। गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमग्रये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

[३]

भूरग्रये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरग्र ओम्॥१८॥

[४]

भूरग्रये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्र एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावंसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्र एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्च त्सृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दांस्यविवेश। सतां शिष्यः
पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः
सुवश्छन्द ओम्॥ २२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा च्योद्वं
ममामुष्य ओम्॥ २३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो
भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मतदुपास्यैतत्तपः॥ २४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्ग्रन्थो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्ग्रन्थो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽविहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥ २५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमंक्रतुं पश्यति
वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः
सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त संस्र।
अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो
रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो
मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वर्धित्विर्वनानां सोमः पवित्रमत्यैति रेभन्। अजामेकां
लोहितशुक्लकृष्णां बर्हीं प्रजां जनयन्तीं सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते
जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥ २६॥

हृ॒सः शु॒चिष॒द्वसु॒रन्तरि॒क्षस॒द्धोतां वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॑सत्। नृष॒द्वर॒सद॑त॒सद्धो॑म॒सद॒जा
गो॒जा ऋ॒तजा अ॒द्रिजा ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॒मिक्षिरे॒ घृतम॑स्य॒ योनि॑र्घृते श्रि॒तो घृत॑मु॒वस्य॒
धाम॑। अ॒नुष्व॒धमाव॑ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृष॒भ वक्षि॑ ह॒व्यम्। स॒मुद्रा॒दूर्मि॑र्मधु॒मा॒
उदा॑रदुपा॒शुना॒ सम॑मृत॒त्वमा॑न॒द। घृत॑स्य॒ नाम॒ गुह्यं॒ यदस्ति॑ जि॒ह्वा दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒
नाभिः॑। व॒यं नाम॑ प्र॒ब्रव॑मा॒ घृते॑ना॒स्मिन् य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छु॒स्यमा॑नं
चतुः॑ शृ॒ङ्गोऽव॑मी॒द्वौ ए॒तत्। च॒त्वारि॒ शृ॒ङ्गा त्रयो॑ अस्य॒ पादा॒ द्वे शी॒रुषे॒ सप्त॑ ह॒स्तांसो
अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॑षभो रौर॑वीति॒ महो॑ दे॒वो म॒र्त्या॒ आर्वि॑वेश॥२७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गुह्य॒मानं॒ गवि॑ दे॒वासौ॑ घृत॒मन्वा॑विन्दन्। इन्द्र॑ एक॒सूर्य
एकं॑ ज॒जान॑ वे॒नादे॑क॒स्व॒धया॒ निष्ट॑तक्षुः। यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॑द्वि॒श्वधि॑यो
रु॒द्रो म॒हर्षिः॑। हि॒र॒ण्यग॑र्भं पश्य॒त जा॒यमान॑स्य॒ स नो॑ दे॒वः शु॒भया॒ स्मृ॒त्या सं॒युन॑क्तु।
यस्मा॑त्प॒रं नाप॑र॒मस्ति॒ किञ्चि॑द्यस्मा॒न्नाणी॑यो न ज्या॒योऽस्ति॒ कश्चित्। वृ॒क्ष इ॒व स्तब्धो॑ दि॒वि
ति॑ष्ठत्ये॒कस्तेने॑दं पूर्णं पुरु॑षेण॒ सर्व॑म्। न क॒र्मणा॒ न प्र॒जया॒ धने॑न॒ त्यागे॑नैके अ॒मृत॑त्व॒मान॑शुः।
परे॑ण॒ नाकं॑ नि॒हितं॒ गुहा॑यां वि॒भ्राज॑ते॒ यद्य॑त॒यो वि॒शन्ति॑। वे॒दान्त॑वि॒ज्ञान॑सु॒निश्चि॑ता॒र्थाः
स॒न्त्यास॑यो॒गाद्य॑त॒यः शु॒द्धस॑त्त्वाः। ते ब्र॑ह्मलो॒के तु परा॑न्त॒काले॒ परा॑मृता॒त्परि॑मुच्यन्ति॒
सर्वे॑। द॒हं वि॒पापं॒ पर॑मे॒शम॑भू॒तं यत्पु॑ण्ड॒रीकं॒ पुर॑म॒ध्यस॑स्थम्। तत्रा॑पि द॒हं गु॒गनं॑
वि॒शोक॑स्तस्मिन् यद॒न्तस्तदु॑पा॒सित॑व्यम्। यो वे॒दादौ॒ स्वरः॑ प्रो॒क्तो वे॒दान्ते॑ च प्र॒तिष्ठि॑तः।
तस्य॑ प्र॒कृति॑लीन॒स्य यः परः॑ स म॒हेश्वरः॑॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॑शी॒रुषं॑ दे॒वं वि॒श्वाक्षं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। वि॒श्वं ना॒राय॑णं दे॒वम॒क्षरं॑ प॒रमं॑ प॒दम्।
वि॒श्वतः॑ प॒रमा॑न्त्रि॒त्यं वि॒श्वं ना॒राय॑ण॒ हरि॑म्। वि॒श्वमे॒वेदं॑ पुरु॑षस्तद्वि॒श्वमु॑पजीवति। पतिं॑
वि॒श्वस्या॑ऽऽत्मे॒श्वर॑स्य॒ शाश्व॑त॒स्य शि॒वम॑च्युतम्। ना॒राय॑णं म॒हाज्ञे॑यं वि॒श्वात्मा॑नं प॒राय॑णम्।
ना॒राय॑णप॒रो ज्योति॑रा॒त्मा ना॒राय॑णः प॒रः। ना॒राय॑ण प॒रं ब्र॑ह्म तत्त्वं ना॒राय॑णः प॒रः।
ना॒राय॑णप॒रो ध्या॑ता॒ ध्या॒नं ना॒राय॑णः प॒रः। यच्च॑ किञ्चि॒ज्जग॑त्सर्वं दृ॒श्यते॑ श्रू॒यते॑ऽपि वा॥
अन्त॑र्ब॒हिश्च॑ तत्सर्वं व्या॒प्य ना॒राय॑णः स्थि॑तः॥२९॥

अन॑न्त॒मव्य॑यं क॒वि॒सं॒मुद्रे॑न्तं वि॒श्वश॑म्भुवम्। प॒द्म॒कोश॑ प्र॒तीका॑श॒हृदय॑

चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बं त्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते
सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः।
सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजुरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता।
सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः।
नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लैखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः
शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः
स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलं स ऋचां लोकोऽथ
य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलं स साम्नां लोकोऽथ
य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूंषि स यजुषां मण्डलं स यजुषां लोकः
सैषा त्रय्येवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥ ३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो
वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु
ब्रह्मतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोत्येतासामिव
देवतानां सायुज्यं सार्ष्टितां समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥ ३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः।
हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः।
दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः।
शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः।
आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं
स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥ ३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजा॑तं प्रपद्या॑मि सद्योजा॑ताय॒ वै नमो॑ नमः॑। भवे॑ भवे॑ नाति॑ भवे॑ भवस्व॑ माम्।
भवो॑द्भवाय॒ नमः॑॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वाम॑देवाय॒ नमो॑ ज्ये॒ष्ठाय॒ नमः॑ श्रे॒ष्ठाय॒ नमो॑ रु॒द्राय॒ नमः॑ काला॑य॒ नमः॑ कल॑विकर॒णाय॒
नमो॑ बल॑विकर॒णाय॒ नमो॑ बला॑य॒ नमो॑ बल॑प्रमथ॒नाय॒ नमः॑ सर्व॑भूतदम॒नाय॒ नमो॑ मनो॑न्म॒नाय॒
नमः॑॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अ॒घोरे॑भ्योऽथ॒ घोरे॑भ्यो॒ घो॒रघो॑र॒न्तरे॑भ्यः। सर्वे॑भ्यः सर्व॑शर्वे॑भ्यो॒ नम॑स्ते अस्तु॒
रु॒द्ररू॑पेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पु॑रुषाय वि॒द्महे॑ महा॒देवाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रु॒द्रः प्रचो॑दयात्॥ ३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ई॒शानः॑ सर्व॑विद्या॒नामी॒श्वरः॑ सर्व॑भूता॒नां ब्र॒ह्माधि॑पतिर्ब्रह्म॒णोऽधि॑पतिर्ब्रह्मा॑ शि॒वो मे॑ अस्तु॒
सदा॑शि॒वोम्॥ ३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो॑ हिर॒ण्यबा॑हवे॒ हिर॒ण्यव॑र्णाय॒ हिर॒ण्यरू॑पाय॒ हिर॒ण्यप॑तयेऽम्बिका॒पतये॑ उमा॒पतये॑
पशु॑पतये॒ नमो॑ नमः॑॥ ३९॥

[२२]

ऋ॒तं स॒त्यं परं॑ ब्र॒ह्म पु॑रुषं॒ कृष्ण॑पिङ्गलम्। ऊ॒र्ध्वरे॑तं वि॒रूपा॑क्षं वि॒श्वरू॑पाय॒ वै नमो॑
नमः॑॥ ४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तम् हृदे। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषां सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्पुर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतुमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदं सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापश्छन्दाऽस्यापो ज्योतीऽप्यापो यजूऽप्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसृतां च प्रतिग्रहः

स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पञ्चामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋच्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुरहृदयं रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षट्शुक्लिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्रः ॥

उत्तमै शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्।
स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवने द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं
मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो
ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्रः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावत्सोभि सो
अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाऽस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय
दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः
सौभगम्। परां दुःष्वप्त्रियं सुवा विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परां सुवा। यद्ब्रह्म तन्म आ
सुवा। मधु वातां ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि
मधुमत्पार्थिवं रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमा अस्तु सूर्यः।
माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति।
ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां
महिषो मृगाणां। श्येनो गृध्राणां स्वर्धित्तिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। हंसः
शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा
ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिध्रन्वन्ति सरितो न धेनाः।
अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः घृतस्य धारा अभिचां कशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्यं

आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकुक्कुलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्याऽऽसते हरयः
सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्।
वीरहृत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं
पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वार्ची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टां जुषमाणा
दुरुक्तां नृबृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत
त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा।
अप्सरसां च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां
स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा
पिबमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं
दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिवाभिनः शीयतां
रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि
मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां
पात्व॥हंसो ज्योग्जीवा जुरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्निनां
मृत्युमस्माद्देवानामग्रे भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरि॥ हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयन्तं
मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शत्कैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयौलोकयोर्ऋध्वाऽति मृत्युं
तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मै रीरिष आयुरुग्र
नृचक्षंसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नोऽवधीः
पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो
रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता बभूव। यत्कांमास्ते जुहुमस्तन्नो
अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा
अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय
माऽमृतात्॥ ७३ ॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानव
यजामहे॥ ७४ ॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५ ॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा।
पितृकृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा।
अन्यकृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजंनमसि स्वाहा।
यद्विवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा। यथस्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम
तस्यावयजंनमसि स्वाहा। यथ्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा।
यद्विद्वाः सश्चाविद्वाः सश्चैनश्चकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजंनमसि
स्वाहा॥ ७६ ॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वा देवाश्चकृम जिह्वा गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरावा यो नो अभि
दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन् स्वाहा॥ ७७ ॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं
कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥ ७८ ॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसा५ सपिष्ठान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपान५ सर्वेषां५ श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेय५ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्ति५ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। त्वक्कर्ममा५सरुधिरमेदोमज्जास्त्रायवोऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजङ्घशिशोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासुः स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय स्वाहा। कषौत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च

सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानं॑ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां॑ ज्योतिर॑हं वि॒रजां॑ वि॒पाप्मा भू॑यास॒ः स्वाहा॑॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॑ स्वाहा॑। वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॑ स्वाहा॑। ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑। अ॒च्युत॑क्षितये॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहा॑॥ ध॒र्माय॑ स्वाहा॑। अध॑र्माय॒ स्वाहा॑। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑। ओ॒षधि॑व॒नस्प॑तिभ्यः॒ स्वाहा॑॥८४॥

रक्षो॑दे॒वज॑नेभ्यः॒ स्वाहा॑। गृ॒ह्याभ्यः॑ स्वाहा॑। अव॑सानेभ्यः॒ स्वाहा॑। अव॑सान॒पति॑भ्यः॒ स्वाहा॑। स॒र्वभू॑तेभ्यः॒ स्वाहा॑। का॒माय॑ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑। यदे॒जति॑ जग॑ति॒ यच्च॑ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ भा॒गोऽयं॑ ना॒म्ने स्वाहा॑। पृ॒थिव्यै॑ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑॥८५॥

दि॒वे स्वाहा॑। सू॒र्याय॑ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑। नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑। बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहा॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। ब्र॒ह्मणे॑ स्वाहा॑। स्व॒धा पि॑तृभ्यः॒ स्वाहा॑। नमो॑ रु॒द्राय॑ पशु॒पत॑ये॒ स्वाहा॑॥८६॥

दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑। पि॑तृभ्यः॒ स्व॒धाऽस्तु॑। भू॒तेभ्यो॑ नमः॑। म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। प॒रमे॑ष्ठिने॒ स्वाहा॑। यथा॑ कूपः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धा॒रो अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु॒ धान्य॑ꣳ स॒हस्र॑धा॒रमक्षि॑तम्। धन॑धान्ये॒ स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॑चर॑न्ति॒ दिवा॑न॒क्तं बलि॑मिच्छ॒न्तो वि॑तुद॑स्य॒ प्रेष्याः॑। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ ह॒रामि॑ मयि॒ पुष्टिं॑ पुष्टि॒पति॑र्दधातु॒ स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्र॒ह्म। ओं तद्वा॒युः। ओं तदा॒त्मा। ओं तथ्स॒त्यम्। ओं तथ्स॒र्वम्। ओं तत्पु॒रोर्नमः॑॥ अ॒न्तश्चर॑ति॒ भूतेषु॑ गुहा॒यां वि॑श्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञ॑स्त्वं वष॒ट्कार॑स्त्वमिन्द्र॑स्त्वꣳ रु॒द्रस्त्वं विष्णु॑स्त्वं ब्र॒ह्म त्वं प्र॑जा॒पतिः॑। त्वं तदा॑प॒ आपो॑ ज्योती॒ रसो॑ऽमृतं॒ ब्रह्म॑ भूर्भुव॒स्सुव॑रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धा॑यां प्रा॒णे नि॒र्विष्टो॑ऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धा॑यांम॒पाने॑ नि॒र्विष्टो॑ऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धा॑यां व्या॒ने नि॒र्विष्टो॑ऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धा॑यांमु॒दाने॑ नि॒र्विष्टो॑ऽमृतं॑ जुहोमि। श्रद्धा॑याꣳ स॒माने॑ नि॒र्विष्टो॑ऽमृतं॑ जुहोमि। ब्रह्म॑णि म आ॒त्माऽमृत॑त्वाय॑॥ अ॒मृतो॑प॒स्तर॑णमसि॑॥ श्रद्धा॑यां प्रा॒णे

निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विष्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने निर्विष्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विष्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां समाने निर्विष्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां हिंसी॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयं सुपर्णा उपं सेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णुहि पृथि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्बनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मन्स्परिं। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं
नृणां नृपते जायसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवेन मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे
सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परं सत्यं सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते कदाचन सताः हि सत्यं
तस्मात्सत्ये रमन्ते तप इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तदुर्ध्वं तदुराध्वं
तस्मात्तपसि रमन्ते दम् इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्धर्मे रमन्ते शम् इत्यरण्ये
मुनयस्तस्माच्छर्मे रमन्ते दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशंसन्ति दानान्नाति दुष्करं
तस्माद्दाने रमन्ते धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे
रमन्ते प्रजन् इति भूयास्तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय
इत्याहु तस्मादग्नय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते यज्ञ इति यज्ञो
हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते मानसमिति विद्वास्तस्माद्विद्वा एव मानसे रमन्ते
न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि परांसि न्यास
एवात्यरेचयद्य एव वेदैत्युपनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार

किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच

सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रौचते

दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा

सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति

तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवर्न्वविन्दन्

तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस-

तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति

दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति

दमेन ब्रह्मचारिणः सुवर्गच्छन्दमौ भूतानां दुराधर्षं

दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति

शमेन शान्ताः शिवमाचरेन्ति

शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दच्छमौ भूतानां दुराधर्षञ्-

छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति

दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपांनुदन्त

दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति

दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति

धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति

धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति

प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तु तन्वानः पितृणामनृणो भवति

तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्य-

ग्रयो वै त्रयीं विद्या देवयानः पन्था गारहपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं

यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको बृहत्तस्माद्ग्रीन्परमं वदन्त्य-

ग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायेण सुवर्गस्य

लोकस्य ज्योतिस्तस्माद्ग्निहोत्रं परमं वदन्ति

यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपांनुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति

यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति

मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त
मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति
न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति
संवत्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा
याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त
ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा
मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या
स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति
तस्मादन्नं ददन्त्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा
पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च
स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतं स भव्यं जिज्ञासकृत् ऋतजा रयिष्ठा श्रद्धा
सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि
विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां तपसामतिरिक्तमार्हवसुरण्वो विभूरसि
प्राणे त्वमसि सन्धाता ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि
सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा महस् ओमित्यात्मानं
युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
महिमानमित्युपनिषत् ॥९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिलोमानि
बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा
वाग्धोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्यावद्विर्यते सा दीक्षा
यदश्नाति तद्विविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यत्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते
च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति
यत्सायं प्रातरस्ति तत्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनं सायं च तानि सर्वानानि ये अंहोरात्रे
ते दर्शपूर्णमासौ यैर्ऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये

संवत्सराश्च परिवत्सराश्च तेऽहर्गुणाः सर्ववेदसं वा एतत्सुत्रं यन्मरणं तदवभृथं एतद्वै
 जरामर्यमग्निहोत्रं सुत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य
 सायुज्यं गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यं
 सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौ महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्राह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्राह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥१९॥

[८०]

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा
 विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपकृतं कृतम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्मांस्तेजस्वानातपस्त्वपन्नमितपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सःशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतं सःस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रमृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदमितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीतीं प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशस्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्थ्ससादनः सःसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्थ्सवर्गो लोकः। सहस्वान्थ्सहोयानोजस्वान्थ्सहमानः। जयन्निभिजयन्थ्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरंजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्नसवानिरावान्। सर्वोषधः सम्भुरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमंजिरम्। आशुनिमेषः फणो द्रवन्ततिद्रवन्। त्वरस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निर्ऋतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवत्सरो महान्कः॥४॥

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्थ्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भुवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। स्वरादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमंसं च दिशश्च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

[२]

त्वमेव त्वां वैत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। यत्तं अग्रे न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददाबुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसांति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरोऽसि परिवत्सरोऽसि। इदावत्सरोऽसीदुवत्सरोऽसि। इद्वत्सरोऽसि वत्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयंसे। ततो नो मह आवाह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापृण। अचित्या चितिमापृण। चिदसि समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्त्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारया। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारया। अह्ना समंच। कामं प्रसारया। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्।

चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सः सृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूपाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सः सर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह जीर्णामर्तिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अर्धा नो अग्न आवंह। रायस्पोषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्रं। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूपो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेदं। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्यदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रं श्रिताः। श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिताः। शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलं श्रितः। बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मं आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्यद्यत्। तस्माद्विद्यत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञकृतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्युहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणे प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाया परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्यं पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्नतिष्ठित इति। पुरोरंजसीति। कस्तद्यत्पुरोरंजा इति। एष वाव स पुरोरंजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रंजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तथ्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति। माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वे

ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवेदेत्। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवेदेत्। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव तान्यहानि। एष रात्रयः। अथ यदाहं। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष रात्रैः॥२९॥

अथ यदाहं। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एष एव तत्। एष ह्येव तैर्धर्मासाः। एष मासाः। अथ यदाहं। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञक्रतवः। एष ऋतवः॥३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं। इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनुको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा अस्मान् वेदं विजहत्पाप्मानमेति॥३१॥

सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयत् इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अग्निं स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह२सो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। ह२सो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो हं श्रौतरुषः। सावित्रं विदां चकार। तं ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः।

सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरं परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमुचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत् इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानं स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेदं। शूषो ह वै वाष्ण्यः। आदित्येन समाजंगाम। तं होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृतात्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाश्च वेदं। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेदं। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेदं। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेदं। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्त्सहस्वान्त्सहीयानरूणोऽरुणरंजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वातिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वातिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वातिमाच्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतां क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव संलोकतां सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदं सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षित। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतं हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निं सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतं हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवासा। तं ह जीर्णिं स्थविरं शयानम्। इन्द्रं उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्तं चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवेनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तं ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषां हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-
वोचथाः। अथ त इतरदननूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निं सावित्रमुवाच। तं स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयीं विद्या॥४७॥

यावन्तं ह वै त्रय्या विद्यायां लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद। अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपंसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा

सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्यां श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तपुं श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोः रिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यो। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नुदुघो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥१९॥

राडंसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं
यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूत्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे
कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२०॥

ओजोऽसि सहोऽसि। बलमसि भ्राजोऽसि। देवानां धामामृतम्। अमर्त्यस्तपोजाः।
त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भूर्ता विश्वस्य जनयिता। तं
त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥२१॥

[१]

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वं शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं वातैररुणैर्यासि
शङ्गयः। त्वं पूषा विधृतः पांसि नु त्मना। देवां देवेषु श्रयध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्।
द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्। चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः
षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशास्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु श्रयध्वम्।
पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा एकात्रविंशेषु
श्रयध्वम्। एकात्रविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु श्रयध्वम्। एकविंशा
द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशास्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्। त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्।
चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः सप्तविंशेषु श्रयध्वम्। सप्तविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्। अष्टाविंशा
एकात्रत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकात्रत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा एकत्रिंशेषु
श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु श्रयध्वम्।
देवास्त्रिंशेकादशास्त्रिंशेयस्त्रिंशाः। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मान् उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं

जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सृजोषसा। इमा वर्धन्तु वां गिरः। द्युम्नेर्वाजेभिरागतम्। राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्य। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनुमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्रे पृथिवीपते। सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहं स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेया। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तरषयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिं स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्। अर्दितिर्देवता। अर्दितिं स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्धर्मयतु॥३१॥

अन्यो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीया। अहमसो ज्योतिरशीया। अहमसोऽपोऽशीया। वयं स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाङ्श्चासि भूयाङ्श्चास्यग्ने। लोकं पृणच्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥ ३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमः श्रीणन्ति पृश्रयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥ ३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यश्चमै। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतां परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमिह। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निर्धामहि। मनुष्वत्समिधामहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥ ३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥ ३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्पृथक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥ ३७॥

अथ यत्संवाति। तदस्य समश्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। स ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥ ३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तमो भाय्यात्॥ ३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकेऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयांसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तं ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तं ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तं ह कुमारं सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत् कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तं ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तं ह स्मोत्थितं वाग्भिवंदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमारं कति रात्रीरवाथसीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमां रात्रिमाश्रा इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमारं कति रात्रीरवाथसीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमां रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्यैष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्यैष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽपं पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अपं पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजः हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। तां स्वाद्यैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वांसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तैऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं व्रीणाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तत्र तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सन्नियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुरऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाध्नोत्। यामिदं वायुरऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुरऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वाष्णः पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्रे। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशून्प्राप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्रे॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्।

माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुध्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूर्यिष्ठं मे श्रद्धीरन्। भूर्यिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूर्यिष्ठमेवास्मै श्रद्धधते। भूर्यिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधायां चित्तिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधायां चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्रे रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत् इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयांमुपदधाति। अन्तरिक्षलोके तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयांमुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिंल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो या अमूरितरां अष्टादश। य एवामी उरवंश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः।

अ॒हो॒रा॒त्रे श॑तरु॒द्रीय॑म्। प॒र्जन्यो॑ वसो॒र्धारा॑। यथा॒ वै प॒र्जन्यः॑ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्यः॑
सर्वा॑न्कामा॒न्थ्सम्पू॑रयति। ए॒वमे॒व स तस्य॑ सर्वा॑न्कामा॒न्थ्सम्पू॑रयति। योऽ॒ग्निं ना॑चिके॒तं
चि॑नुते॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सं॒व॒त्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिकेतः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः
प॒क्षः। व॒रु॒षाः पु॒च्छ॑म्। श॒रदु॒त्तरः॑ प॒क्षः। हे॒मन्तो॑ मध्य॑म्। पूर्॒वप॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒पर॒पक्षाः॑
पु॒रीष॑म्। अ॒हो॒रा॒त्राणी॑ष्टकाः। ए॒ष वाव॑ सोऽ॒ग्निर॑ग्निमयः पुन॑र्णवः। अ॒ग्निमयो॑ ह॒ वै पुन॑र्णवो
भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॑ सायु॑ज्यम्। योऽ॒ग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नुते। य उ॑ चैनमे॒वं
वेद॑॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं॑ ता अ॒ङ्गिर॑स्तमा॒ऽश्या॑म् तं काम॑मग्रे। आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॑ आशाः॑। अनु॑
नोऽ॒द्यानु॑मतिरन्वि॒दनु॑मते॒ त्वम्। कामो॑ भू॒तस्य॑ काम॒स्तद॑ग्रे। ब्र॒ह्म जज्ञा॑नं पि॒ता वि॒राजा॑म्।
य॒ज्ञो रा॒योऽयं॑ य॒ज्ञः। आपो॑ भ॒द्रा आदि॑त्पश्यामि। तुभ्यं॑ भर॒न्ति यो दे॒ह्यः। पूर्॒वं दे॒वा अप॑रेण
प्राणा॑पा॒नौ। ह॒व्य॒वाह॑ः स्वि॑ष्टम्॥१॥

[१]

दे॒वेभ्यो॑ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रोऽभ॑वत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑
लो॒कस्ति॒रोऽभू॑त्। तमन्वि॑च्छेति। तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॒ज्ञक्र॑तुभि॒र्नान्वि॑न्दत्।
तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्वि॑न्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। ए॒ष्ट्यो ह॒ वै ना॑म। ता
इष्ट्य॑ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥२॥

तमाशा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॑ वै श्रौ॒म्यसि॑। अ॒हमु॑ वा आशा॑ऽस्मि। मां नु
य॒जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशा॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒त्स्यसी॑ति। स ए॒तम॒ग्नये॑
कामा॑य पुरो॒डाशं॑मृ॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्याऽऽशा॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्याऽऽशा॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ य॒जते॑। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॑ कामा॑य
स्वाहा॑ऽऽशायै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै स्वाहा॑ प्रजा॑पतये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑

स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽप्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः। अस्मान् यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रियिष्यन्ते। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्ध्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन् सर्वे कामा अश्रयन्त। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन् कामाः श्रयन्ते। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽद्ध्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पतेऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॑ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रन्ति।
अ॒हमु॑ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु॑ यज॑स्व। अथ॑ ते सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रिष्यन्ति।
अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॑डाशम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑
ब॒लि॒मते॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं
लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिः॑ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑
ब॒लि॒मते॑ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑
स्वाहेति॑॥८॥

तम॒नु॒वित्ति॑रब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कम॑नु॒विधि॑त्ससि। अ॒हमु॑ वा अनु॑वित्तिरस्मि।
मां नु॑ यज॑स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒
कामा॑य॒ पुरो॑डाशम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॑ वै तस्य॑
स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑
स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒
कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽनु॒वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॑
स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ द्वा॒रः। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑
प्रथ॒माः र॑क्षति। कामो॑ द्वितीया॑म्। ब्रह्म॑ तृतीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तुर्थी॑म्। आपः॑ पञ्चमी॑म्।
अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ध॑ष्टी॑म्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य
स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्य॑जते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठोही॒वरां॑
द॒द्यात्क॑सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रः स॑मृ॒द्धौ॑॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑मग्रं आयन्। तप॑स॒र्षयः॑ स्व॒रन्वि॑न्दन्। तप॑सा स॒पत्न्या॑न्प॒ण्डा॑मारा॒तीः।
येने॑दं वि॒श्वं परि॑भूतं यदस्ति। प्रथ॒मजं॑ दे॒वः ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒यम्भु॑ ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॑
यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह॒ यक्षं॑ प्रथ॒मः स॑म्ब॒भूव। श्र॒द्धया॑ दे॒वो

देवत्वमश्रुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। तां श्रद्धां हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगात्सत्यं हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वं। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संधमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वं। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्वियाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्। आकृतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजातिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपह्वेऽस्य सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अतिं पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्। ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपोऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तं श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व।

अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

त९ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्य९ सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्याय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्य९ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य९ ह वा अस्य सत्यं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य९ ह वा अस्य मनो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहमु वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्य९ ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाघा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा९ रक्षति। श्रद्धा द्वितीया॥ सत्यं तृतीया॥ मनश्चतुर्थी॥ चरणं पञ्चमी॥ अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरा दद्यात्क९सं च। स्त्रियै चाऽऽभार९ समृद्धौ॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधियुजो निर्मितः। नैनं शप्तम्। नाभिचरित्मागच्छति य एवं वेद। यो ह वै चतुरहोतृणां चतुरहोतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिरहोता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता चतुरहोतृणाम्॥२२॥

अग्निरहोता पञ्चहोतृणाम्। वाग्योता षड्होतृणाम्। महाहविरहोता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुरहोतृणां चतुरहोतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यछंदिर्दरुशे यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरिति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुरहोतारम्। पश्चादुदश्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्यंश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहल्लोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदैवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैणैव पाप्मानं भ्रातृव्यं स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरैणैव वरं स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसंमितः स्वर्गो लोकः।

स्वर्गस्य लोकस्याभिर्जित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पृष्ठौर्ही त्वन्तर्वर्ती दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुरहोतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनं सोमपीथो नमति। एते वै चतुरहोतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यदक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टं स्यात्। अग्निमस्य वृद्धीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्युध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासांमेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिता समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेव वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ मर्त्यम्॑। यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुधा॑ दधे। तेन॑र॒षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॑वा सी॒द। सर्वाः॑ स्त्रियः॒ सर्वा॑न्यु॒सः। सर्वं॑ न स्त्री॒पुमं॑ च॒ यत्। सर्वा॒स्ताः। याव॑न्तः पा॒सवो॑ भूमेः॥३५॥

सङ्ख्याता देवमायया। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अफस्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः।

याव॑तीर्वी॒रुधुः॑ सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीरोष॑धीः सर्वाः॑। वि॒ष्टिताः॑ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑ सर्वे॑। आ॒रण्या॑श्च ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पाद॑ उदर॒सर्पिणः॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑दाञ्जनमु॒च्यते॑॥३८॥

दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॑स्ताः। याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒र्वम्। दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॑स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑स॒र्वम्। दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॑स्ताः। सर्व॑स॒ सीस॑स॒ सर्व॑ त्रपु॑। दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्॥३९॥

सर्वा॑स्ताः। सर्व॑स॒ हिर॑ण्य॒ रज॑तम्। दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॑स्ताः। सर्व॑स॒ सुव॑र्ण॒ हरि॑तम्। दे॒वत्रा॑ यच्च॑ मानुषम्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द॥४०॥

[६]

सर्वा॑ दि॒शो दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒तिष्ठि॑तम्। सर्वा॑स्ता इष्ट॑काः कृत्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेन॒र्षिणा॑ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धुवा सी॒द। अ॒न्तरि॑क्षं च॒ केवल॑म्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्तरा॒हित॑म्। सर्वा॑स्ताः। आ॒न्तरि॑क्ष्य॑श्च याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒स॒रस॑श्च ये। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्त्स॑लिलान्। अ॒न्तरि॑क्षे प्र॒तिष्ठि॑तान्। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्त्स॑लिलान्। स्था॒वराः॑ प्रो॒ष्या॑श्च ये। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑ धुनि॑स॒र्वान्त्व॑सान्। हि॒मो यच्च॑ शी॒यते॑॥४२॥

सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑न्मरी॒चीन् वित॑तान्। नी॒हारो॑ यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॑स्ताः। सर्वा॑ वि॒द्युतः॑ सर्वा॑न्त्स्तनयि॒बून्। हा॒दुनी॒र्यच्च॑ शी॒यते॑। सर्वा॑स्ताः। सर्वाः॑ स्र॒वन्तीः॑ स॒रितः॑। सर्व॑मप्सुच॒रं च॑ यत्। सर्वा॑स्ताः॥४३॥

याश्च॑ क॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः स॒मुद्रि॑याः। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॑त प्रा॒सची॑र्याः। सर्वा॑स्ताः। ये चो॒त्तिष्ठ॑न्ति जी॒मूताः॑। याश्च॑ व॒र्षन्ति॑ वृ॒ष्टयः॑। सर्वा॑स्ताः। तप॒स्तेज॑ आका॒शम्। यच्चा॑ऽऽका॒शे प्र॒तिष्ठि॑तम्। सर्वा॑स्ताः। वा॒युं वया॑सि॒ सर्वा॑णि॥४४॥

अ॒न्तरि॑क्षच॒रं च॑ यत्। सर्वा॑स्ताः। अ॒ग्नि॑स॒ सूर्य॑ च॒न्द्रम्। मि॒त्रं वरु॑णं भग॒म्। सर्वा॑स्ताः।

सत्यं श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवं सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूंषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसंश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्च ब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मप्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाश्च केवलान्। सर्वास्ताः। सर्वानृतून्सर्वान्मासान्। संवत्सरं च केवलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतं सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वं पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदरशमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभ्वत्स्वयम्। सत्यं हं होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवत्सरान्। भूतं हं प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदं सर्वं सिषासताम्॥५१॥

अ॒पा॒नो वि॒द्वाना॒वृतः। प्रति॒प्राति॑ष्ठ॒ध्वरे। आ॒र्त॒वा उ॑पगा॒तारः। स॒द॒स्या ऋ॒तवो॑ऽभवन्।
अ॒र्ध॒मा॒साश्च॒ मासा॑श्च। च॒म॒सा॒ध्वर्य॑वोऽभवन्। अ॒शः स॒द्ब्रह्म॑ण॒स्तेजः। अ॒च्छा॒वा॒कोऽभ॑व॒द्यशः।
ऋ॒तमे॑षां प्र॒शा॒स्ताऽऽसी॑त्। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त॥५२॥

ऊ॒र्ग्राजा॑न॒मुद॑वहत्। ध्रु॒व॒गो॒पः स॒होऽभ॑वत्। ओ॒जोऽभ्य॑ष्टौ॒द्वाव्णः। यद्वि॑श्व॒सृज॒ आस॑त।
अ॒प॒चि॒तिः पो॒त्रीया॑म॒यज॑त्। ने॒ष्ट्रीया॑म॒यज॑त्त्वि॒षिः। आ॒ग्नी॒द्धाद्वि॑दुषी॒ सत्य॑म्। श्र॒द्धा है॒वा॒य॒ज॒थ॒स्वय॑म्। इ॒रा॒ प॒त्नीं वि॒श्व॒सृजा॑म्। आ॒कू॒तिर॑पि॒नङ्गु॑विः॥५३॥

इ॒ध्मः ह॒ क्षु॒च्चै॒भ्य उ॒ग्रे। तृ॒ष्णा चाऽऽव॑हता॒मुभे। वा॒गे॒षाः सु॒ब्रह्म॑ण्याऽऽसी॑त्।
छ॒न्दो॒यो॒गान् वि॑जान॒ती। क॒ल्प॒त॒त्राणि॑ तन्वा॒नाऽहः। स॒ऽस्थाश्च॑ स॒र्वशः। अ॒हो॒रा॒त्रे
प॑शु॒पा॒ल्यौ। मु॒हूर्ताः प्रे॒ष्या॑ अभ॒वन्। मृ॒त्युस्त॑द॒भव॒द्धा॒ता। श॒मि॒तो॒गो वि॑शां प॒तिः॥५४॥

वि॒श्व॒सृजः॑ प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सु॒तेन॒ यन्तः। ततो॑ ह॒ जज्ञे॑ भु॒वंस्य॑
गो॒पाः। हि॒र॒ण्मयः॑ श॒कुनि॑र्ब्रह्म॒ नाम। येन॒ सूर्य॑स्त॒पति॑ तेज॒सेद्धः। पि॒ता पु॒त्रेण॑ पि॒तृमा॑न॒
योनि॑यो॒नौ। ना॒वेद॑वि॒न्मनु॑ते तं बृ॒हन्त॑म्। स॒र्वा॒नु॒भुमा॑त्मा॒नः सम्प॑रा॒ये। ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा
ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न क॑र्म॒णा वर्ध॑ते नो क॒र्नीया॑न्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा॑ प॒द॒वित्तं॑ वि॒दित्वा। न क॑र्म॒णा लि॒प्यते॑ पा॒पके॑न। प॒ञ्च॒पञ्चा॒शतं॑स्त्रि॒वृतः॑
सं॒व॒त्स॒राः। प॒ञ्च॒पञ्चा॒शतः॑ प॒ञ्च॒द॒शाः। प॒ञ्च॒पञ्चा॒शतः॑ स॒प्त॒द॒शाः। प॒ञ्च॒पञ्चा॒शतं॑ ए॒कवि॑ं॒शाः।
वि॒श्व॒सृजा॑ः स॒हस्र॑सं॒व॒त्सर॑म्। ए॒तेन॒ वै वि॑श्व॒सृजं॑ इ॒दं वि॑श्व॒मसृ॑जन्त। यद्वि॑श्व॒मसृ॑जन्त।
तस्मा॑द्वि॒श्व॒सृजः॑। वि॒श्वमे॑ना॒ननु॑ प्रजा॒यते। ब्रह्म॑णः सायु॒ज्यः स॒लो॒कता॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व
दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम्। सा॒ष्टि॒ताः स॒मा॒न॒लो॒कता॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये चैन॑न्त्राहुः।
येभ्य॑श्चैन॒न्त्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥

